

Staat van de Unie

Kamerbrief 2022

AmmanAccraPraagKarachiKairoSarajevoAlgiersAnkaraLondenBamakoJakartaParamariboOttawaMontrealAlgiersMuscatWindhoek
nchenAtheneDüsseldorfKampalaCanberraBamakoIslamabadSofiaLissabonBangkokRomeChicagoAlgiersRiyadhYaoundéRiyadhM
oWellingtonTokioMoskouAlmatyMilaanHamburgTelAvivMontevideoMaputoAlgiersMilaanMontevideoVancouverAnkaraBarcelo
rasiliaBelgradoMuscatLuandaSantiagoDeChileLusakaBomayRabatBomayOttawaBratislavaBagdadHavannaHavannaBerlijnHong
AmMainKarachiBratislavaLosAngelesBoekarestAtheneSingaporeAnkaraBratislavaTunisLuxemburgZagrebMontrealSofiaSydneyS
seldorfTelAvivParijsSeoelParamariboCotonouLaPazHelsinkiPortOfSpainParijsKievBarcelonaAccraZagrebRiyadLosAngelesMilaan
BratislavaMontrealDhakaKigaliTelAvivIstanboelHongKongChicagoIslamabadKingstonDamascusTunisBogotáKopenhagenWenen
onnBerlijnBuenosAiresLagosShanghaiKopenhagenBagdadHongKongAlmatyMuscatAbuDhabiWenenSanJoséKoeweitWenenKiev
iboBamakoBonnCotonouOttawaJakartaMuscatColomboManillaOsloNairobiDubaiSaoPauloPretoriaMaputoAmmanBagdadNew
eweitParijsJakartalIstanboelTeheranKhartoemAbujaParijsStockholmTorontoNewDelhiQuitoSeoelBangkokWenenLaPazParamari
LaPazIstanboelBoedapestHamburgVancouverDhakaDubaiBangkokAnkaraAlgiersKhartoemDubaiKobeBrusselMexicoStPetersbu
onnAnkaraBrusselDarEsSalaamKobeSofiaKoealaLoempoerWellingtonAlgiersAnkaraAbujaChicagoMuscatDakarStockholmKopen
amburgRomeDarEsSalaamSofiaDubaiColomboRabatAtheneDublinSydneyKobeBogotáPraagOuagadougouAlgiersKingstonStPet
/AnkaraColomboWarschauRomeBernKingstonLissabonBoedapestBoedapestNewYorkMaputoColomboNewYorkRiyadBamakoTe
skouAlgiersAbidjanParamariboMaputoManillaKinshasaBarcelonaCaracasManaguaBarcelonaLusakaAntwerpenSaoPauloBagdad
KairoSarajevoBratislavaWindhoekZagrebBrusselRiyadMoskouAlmatyMaputoKarachiVancouverSantiagoDeChileTunisManaguaTe
rachiKairoSarajevoAlgiersAnkaraLondenBamakoJakartaParamariboOttawaMontrealAlgiersMuscatWindhoekRiyadLuandaMadri
KampalaCanberraBamakoIslamabadSofiaLissabonBangkokRomeChicagoAlgiersRiyadhYaoundéRiyadhMuscatKampalaParijsMad
AlmatyMilaanHamburgTelAvivMontevideoMaputoAlgiersMilaanMontevideoVancouverAnkaraBarcelonaPraagColomboWarschau
LuandaSantiagoDeChileLusakaBomayRabatBomayOttawaBratislavaBagdadHavannaHavannaBerlijnHongKongMilaanCanberraH
vaLosAngelesBoekarestAtheneSingaporeAnkaraBratislavaTunisLuxemburgZagrebMontrealSofiaSydneySantiagoDeChileLonden
elParamariboCotonouLaPazHelsinkiPortOfSpainParijsKievBarcelonaAccraZagrebRiyadLosAngelesMilaanDarEsSalaamOsloLuanc
hakaKigaliTelAvivIstanboelHongKongChicagoIslamabadKingstonDamascusTunisBogotáKopenhagenWenenCaracasBernKoealaL
esLagosShanghaiKopenhagenBagdadHongKongAlmatyMuscatAbuDhabiWenenSanJoséKoeweitWenenKievParijsBuenosAiresMa
ouOttawaJakartaMuscatColomboManillaOsloNairobiDubaiSaoPauloPretoriaMaputoAmmanBagdadNewDelhiLimaLaPazQuitoBo
stanboelTeheranKhartoemAbujaParijsStockholmTorontoNewDelhiQuitoSeoelBangkokWenenLaPazParamariboBoekarestSarajev
apestHamburgVancouverDhakaDubaiBangkokAnkaraAlgiersKhartoemDubaiKobeBrusselMexicoStPetersburgParamariboAnkara
sSalaamKobeSofiaKoealaLoempoerWellingtonAlgiersAnkaraAbujaChicagoMuscatDakarStockholmKopenhagenCotonouBuenos

Chapeau

In de nacht van 23 op 24 februari 2022 werden duizenden Oekraïners ruw wakker geschud door de explosie van Russische raketten en trokken Russische troepen Oekraïne binnen. Met deze wrede oorlogsdaad ontwaakte Europa in een andere realiteit. De vrede op ons continent, die wij lange tijd als bijna vanzelfsprekend beschouwden, is verbroken door een grootschalig conflict. Met de inval in Oekraïne heeft Rusland de soevereiniteit en territoriale integriteit van dat land op grove wijze geschonden. Russische bombardementen op steden hebben tot vele burgerdoden en grote vluchtelingenstromen geleid. Het is opnieuw oorlog in Europa, en de gevolgen zijn verstrekkend. Niet alleen voor de inwoners van Oekraïne maar ook voor de Europese en mondiale veiligheid en de internationale orde.

Voor de Europese Unie zal de Russische inval in Oekraïne nog lang nadreunen. Na de eerste eensgezinde reactie van de EU, waarin de aanval in de krachtigste woorden werd veroordeeld, het grootste sanctiepakket ooit werd opgetuigd, en werd besloten tot gezamenlijke financiering van wapenleveringen aan Oekraïne, is het nu tijd voor de lange adem. In de eerste plaats moet de EU op korte termijn aan de directe en indirecte gevolgen van het conflict het hoofd blijven bieden. Hierbij valt te denken aan de opvang van de grote aantallen ontheemden, impact op de economie en gevolgen voor de interne veiligheid van de Unie. Daarbij is het essentieel dat we ook beleid maken voor de langere termijn.

Hierbij zijn investeringen in de groene en digitale transitie van cruciaal belang om onze energie-afhankelijkheid van Rusland af te bouwen en onze digitale weerbaarheid te versterken. De Russische inval in Oekraïne is een kantelmoment in de Europese geschiedenis; hoe de EU nu reageert, is in grote mate bepalend voor het antwoord op de vraag of we sterker uit deze crisis komen. De situatie werpt grote vragen op waar de komende tijd een antwoord op moet worden gevonden. Wat betekent deze crisis voor de Europese veiligheidsarchitectuur? Hoe kan de EU minder afhankelijk worden van landen die onze waarden niet delen? De Unie en de lidstaten zullen meer verantwoordelijkheid moeten nemen voor de Europese veiligheid. Ook kunnen zij verdere beslissende stappen zetten om de Europese soevereiniteit te versterken, door risicovolle strategische afhankelijkheden te verminderen en het groei- en investeringsmodel te versterken, uitgaande van de eigen sterktes van de Unie.

Deze gebeurtenissen hebben ons des te meer duidelijk gemaakt dat de Unie een waardengemeenschap is met een hoog welvaarts- en beschermingsniveau waarin mensen omzien naar elkaar en solidair zijn met de ander. Dit kabinet zet zich in de eerste plaats in om wat bereikt is te behouden en kijkt daarnaast naar de toekomst. Daar is de inzet van het kabinet om de Unie slagvaardiger, economisch sterker, groener en veiliger te maken. Daarbij is een leidende rol van Nederland niet alleen passend, maar ook nodig. Het gaat daarbij uitdrukkelijk niet alleen om een zo goed mogelijke uitkomst voor Nederland. Het kabinet heeft ook de ambitie dat Nederland de Unie als geheel een stap verder brengt. Het kabinet ziet hierbij drie dwarsdoorsnijdende thema's voor het versterken van de Unie tot een sterke Unie van sterke lidstaten: rechtsstatelijkheid en goed bestuur, opwaartse sociale en economische convergentie en de Unie als geopolitieke speler.

Een belangrijk kompas voor het kabinet in de komende periode zijn de omvangrijke burgerdialogen die het afgelopen jaar zijn uitgevoerd om te luisteren naar wat Nederlandse burgers van de EU wensen en verwachten.¹ Uit deze dialogen blijkt duidelijk wat Nederlanders verwachten van de EU. Zo vinden Nederlanders dat Europese samenwerking vooral gericht moet zijn op de grote gezamenlijke belangen. Ook de samenwerking van de EU met landen buiten de EU moet daarop gericht zijn. Naast klimaatverandering en de coronapandemie, gaat het bijvoorbeeld om internationale veiligheid en bescherming van de Europese economie tegen oneerlijke handel. Tevens willen Nederlanders meer transparantie en inzicht in Europese besluiten en hoe zij tot stand zijn gekomen. Daarnaast vinden Nederlanders dat de EU vaker en het liefst blijvend de dialoog aan moet gaan met de burger. Het is daarbij niet alleen belangrijk dat er rekening wordt gehouden met verschillende belangen, maar ook dat er sneller dan nu besluiten worden genomen.

Het kabinet ziet dat de geluiden die Nederlandse burgers in deze dialogen hebben laten horen goed aansluiten bij de inzet van het kabinet in Europa. Het kabinet zet zich er dan ook voor in dat deze geluiden hun weg vinden zodat ze uiteindelijk in concrete voorstellen op EU-niveau worden vertaald.

¹ Dit heeft geresulteerd in de burgerdialogen *Kijk op Europa* (<https://www.kijkopeuropa.nl/resultaten>) en de SCP-notitie 'Verwachtingen en beeld van de Europese Unie: het Nederlandse burgerperspectief' (<https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2021/10/08/verwachtingen-en-beeld-van-de-europese-unie-het-nederlandse-burgerperspectief>).

Opwaartse sociale en economische convergentie

Nederland staat voor een EU die bijdraagt aan de welvaart en het welzijn van de Nederlandse en Europese burger. Daarvoor is een veerkrachtige en toekomstbestendige Europese economie cruciaal.

Met de interne markt als grootste afzetmarkt van de wereld is het de motor van de economische groei en concurrentievermogen van de EU. Nederland is een van de landen die het meest profijt heeft van de handelsbaten van de EU.⁴ Om een sterk vestigingsklimaat voor internationale bedrijven, start-ups en scale-ups te behouden zet Nederland zich er voor in dat de EU een aantrekkelijke markt blijft voor (innovatieve) technologieën, producten en diensten. Ook hebben burgers in de EU relatief vaak een hoge levensstandaard en kunnen zij rekenen op een hoge mate van sociale bescherming en welvaartsdeling. Het garanderen van eerlijke concurrentie op innovatie en kwaliteit, in plaats van arbeidsvoorwaarden en –omstandigheden, is een voorwaarde voor draagvlak voor de interne markt.

Om de sociale en economische gevolgen van de pandemie te dempen heeft de EU een herstelinstrument opgericht waarmee lidstaten ondersteund worden om groeibevorderende hervormingen en investeringen te doen. De lidstaten werken momenteel hard aan de nationale herstelplannen. De weerbaarheid van de Unie staat echter opnieuw voor een grote uitdaging, waarbij de economische gevolgen van de oorlog in Oekraïne de Europese burgers direct gaan raken. Het kabinet wil een proactieve en constructieve voortrekkersrol nemen in de EU waarbij we samenwerken met andere lidstaten en internationale partners om bij te dragen aan een slagvaardige, economisch sterke, weerbare en concurrerende Unie.

Belangrijke maatschappelijke uitdagingen vergen een sterk aanpassingsvermogen van de Europese economie en van burgers. Denk aan de groene en digitale transitie, de veranderende arbeidsmarkt als gevolg van digitalisering en de verschuivingen in het internationale speelveld. We willen de interne markt versterken en eerlijker maken, de groene en digitale transitie versnellen, alsook de publieke maar vooral private investeringen die hiervoor nodig zijn. De basis om deze uitdagingen het hoofd te bieden is: weerbare lidstaten die zich blijven versterken middels het doorvoeren van structurele hervormingen en voldoende investeringen van hoge kwaliteit met houdbare publieke financiën. Deze opwaartse sociale en economische convergentie is van belang zodat lidstaten buffers opbouwen om ook in tijden van crisis te kunnen blijven investeren in zaken die bijdragen aan de welvaart van de EU, zoals de dubbele transitie of nieuwe uitdagingen op veiligheidsgebied. Bovendien is een goed functionerende rechtsstaat essentieel voor een duurzaam groei- en investeringsmodel. Enkel met deze voorwaarden kunnen de transitie succesvol zijn.

Als economisch blok dat gericht is op internationale samenwerking heeft de EU belang bij een open en stabiel internationaal handelssysteem. Veranderende internationale verhoudingen stellen de EU echter voor grote uitdagingen, waarbij de EU strategische keuzes dient te maken om haar economische macht effectief te kunnen inzetten en een stevigere geopolitieke rol te kunnen spelen. Open strategische autonomie is daarbij meer dan het afbouwen van risicovolle strategische afhankelijkheden. Het betekent ook dat we werken aan onze eigen kracht door het opbouwen van eigen capaciteiten en vaardigheden en, waar nodig, het versterken van Europese waardeketens en ecosystemen. Dit komt bijvoorbeeld tot uiting in de *EU Chips Act*, waarbij het versterken van de Europese halfgeleiderindustrie bijdraagt aan de Europese positie van digitaal en technologisch leiderschap. Om onze eigen kracht te versterken moet de EU, samen met internationale partners, gezamenlijke oplossingen ontwikkelen en opschalen voor maatschappelijke opgaven die mede een bijdrage kunnen leveren aan de toekomstige economische groei en welvaart.

De Unie als geopolitieke speler

De EU is op buitenlandpolitiek terrein ons primaire handelingspodium. De EU kan immers meer gewicht in de schaal leggen dan Nederland alleen. De oorlog in Oekraïne laat de noodzaak zien van verdere volwassenwording van de Unie als machtspolitieke speler, zowel in militair vermogen als in de versterking van de Europese weerbaarheid en van het geo-economisch instrumentarium.

In reactie op de Russische invasie in Oekraïne besloot de EU tot daadkrachtige maatregelen, variërend van de gezamenlijke financiering van wapenleveranties, tot verregaande economische sancties. Deze illustreren het potentieel van het Europees handelingsvermogen. Deze koers moet de EU vasthouden.

⁴ Zie ook CPB rapport 'handelsbaten van de EU en de interne markt' n.a.v. motie-Backer c.s.: <https://www.cpb.nl/handelsbaten-van-de-eu-en-de-interne-markt> en <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2022/01/31/kamerbrief-inzake-onderzoek-centraal-planbureau-handelsbaten-van-de-eu-en-interne-markt>

Daarom zet het kabinet in op een slagvaardiger gemeenschappelijk buitenland- en veiligheidsbeleid (GBVB) en een versterking van het gemeenschappelijk veiligheids- en defensiebeleid (GVDB). Het op 21 maart jl. door de Raad aangenomen EU Strategisch Kompas bevat de strategie en concrete maatregelen om hier in de komende periode invulling aan te geven. Daarnaast worden de tekorten op de defensie-investeringen in kaart gebracht. De geopolitieke inzet van de Unie moet zich niet beperken tot het klassieke veiligheidsdomein, maar ook voortbouwen op de economische macht van de Unie. Het kabinet acht het van belang dat de Unie haar markt- en regelmacht, als grootste interne markt ter wereld, strategischer inzet en haar capaciteit vergroot om normstellend te opereren. Hierbij is behoud van het op regels gebaseerde multilaterale systeem van cruciaal belang.

Een dergelijke assertieve opstelling is ook nodig om mondiale uitdagingen zoals klimaatverandering en de migratiestromen het hoofd te bieden en om impact te bereiken in landen buiten Europa. De samenwerking met landen van herkomst om de instrumentalisering van migranten door Belarus in de tweede helft van 2021 tegen te gaan was een goed voorbeeld waar de EU door gezamenlijk optreden haar doelen behaalde. Het kabinet zet daarbij ook in op een toekomstbestendig, effectief en humaan asielsysteem. Andere actoren met een afwijkende visie op en agenda voor de wereldorde en ontwikkeling van landen spelen een steeds actievare rol in partnerlanden, onder meer in Afrika. De EU en haar lidstaten zijn samen de grootste ontwikkelingssamenwerkingsdonor ter wereld. In het EU-externe Instrument voor nabuurschapsbeleid, ontwikkeling en internationale samenwerking (NDICI) is centrale aandacht voor nabuurschapslanden en Afrika. Door meer gezamenlijk en assertiever op te treden is onze Unie effectiever en zichtbaarder. EU lidstaten en instellingen kunnen ook verder samen optrekken om samenwerking met derde landen te versterken. Het kabinet vindt het belangrijk dat de EU in partnerschappen met derde landen voortbouwt op haar eigen expertise en onderscheidende waarden, zoals *leave no one behind*.

Tot slot kan de EU samenwerking in multilaterale fora versterken, om beter te waarborgen dat EU-waarden en –posities doorklinken in de wijze waarop instellingen onder meer werken aan armoedebestrijding en de internationale rechtsorde.

In het hierna volgende zal de inzet van het kabinet op de zes prioriteiten van het Commissie Werkprogramma aandacht krijgen, te weten een Europese Green Deal, een Europa dat klaar is voor het digitale tijdperk, een economie die werkt voor de mensen, een sterker Europa in de wereld, bevordering van onze Europese levenswijze en een nieuwe impuls voor de Europese democratie.

Een Europese Green Deal

De eerste jaren van Commissie Von der Leyen stonden in het teken van het stellen van concrete doelen op allerlei onderdelen van de Green Deal voor 2030 en 2050: netto geen vervuiling, herstel van biodiversiteit, terugdringen van CO₂-uitstoot en investeren in biologische landbouw. Nu deze doelstellingen zijn geformuleerd en de lidstaten zich hierachter hebben geschaard, is het van belang om beleid te implementeren om deze doelstellingen te realiseren. De uitwerking van deze ambities en doelstellingen in concrete wetgeving is het afgelopen jaar van start gegaan. Zo presenteerde de Commissie het Fit-for-55-pakket om uitvoering te geven aan de klimaatdoelen en wordt in 2022 wetgeving verwacht voor circulaire economie en natuurhersteldoelen.

In het coalitieakkoord stelt het kabinet zich tot doel om koploper in Europa te zijn bij het tegengaan van de opwarming van de aarde. Wij zijn het volgende generaties verplicht om een klimaatneutraal, fossielvrij en circulair Nederland over te dragen. Het kabinet voelt zich daarin gesteund door de uitkomsten van de burgerconsultaties 'Kijk op Europa's' waaruit blijkt dat Nederlanders vinden dat de EU een leider moet zijn in de strijd tegen klimaatverandering. De opwarming van de aarde is een probleem dat geen enkel land alleen kan oplossen. Lidstaten moeten zelf keuzes kunnen maken, maar wel samen aan dezelfde doelen werken. Ook uit het onderzoek van het SCP blijkt dat klimaatverandering behoort tot één van de drie thema's waarop Nederlandse burgers inzet van de EU verwachten.⁶ De reden dat dit gezien wordt als een EU-prioriteit is dat het gaat om een grensoverschrijdend en mondiaal thema.

Fit-for-55

De voorstellen uit het Fit-for-55-pakket zijn ambitieus en geven vorm aan de transitie naar een duurzamere samenleving, waarbij het van belang is dat iedereen kan meekomen. Voor het kabinet is het van belang om de ambitie van het pakket overeind te houden en de onderhandelingen snel af te ronden. Zo kan spoedig werk worden gemaakt van de implementatie en invulling worden gegeven aan de juridische verplichting uit de Europese Klimaatwet, namelijk dat broeikasgassen met ten minste 55% moeten zijn gereduceerd in 2030.

Dit doet het kabinet samen met gelijkgezinde lidstaten. Sterk Europees klimaat- en energiebeleid is cruciaal om de Europese lange termijn-doelen te halen en ondersteunt ook de nationale ambities.

Het Fit-for-55-pakket bestaat uit een groot aantal verschillende voorstellen voor (herziening van) EU-wetgeving. Van de herzieningsvoorstellen ziet het kabinet het emissiehandelssysteem (ETS) als één van de belangrijkste instrumenten om de uitstoot in de EU terug te dringen. Het kabinet verwelkomt uitbreiding en aanscherping van emissiehandel. Bij de uitbreiding naar wegtransport en de gebouwde omgeving zal het kabinet zich - ook gelet op de motie Erkens/Leijten - actief inzetten op verbetering van het voorstel zodat het een verduurzaming ondersteunt waar iedereen aan mee kan doen. Ook zal het nationale klimaatbeleid na vaststelling van het pakket worden herijkt aan de hand van de verwachte effecten op CO₂-uitstoot en de betaalbaarheid voor huishoudens en het mkb. Om er voor te zorgen dat we een groene industrie kunnen realiseren zonder koolstoflekage, steunt het kabinet het voorstel voor een koolstofheffing aan de grens (Carbon Border Adjustment Mechanism, CBAM). Daarbij heeft het kabinet onder meer aandacht gevraagd voor het risico op koolstoflekage op exportmarkten. Het kabinet vindt dat alle lidstaten moeten bijdragen aan het hogere doel voor 2030 én het klimaatneutraliteitsdoel voor 2050.

Daarom is het belangrijk dat de nationale opgaven uit de Effort Sharing Regulation (ESR) voldoende gericht zijn op klimaatneutraliteit in 2050. Ook zijn de aangescherpte doelstellingen van de verordening voor landgebruik, verandering van landgebruik en bosbouw (Land Use, Land Use Change and Forestry, LULUCF) van belang om de trend van de afnemende koolstofput in de EU te keren en de klimaatdoelstellingen te halen. Verder is het kabinet voorstander van sterk EU bronbeleid dat helpt om de nationale opgave te realiseren (o.a. CO₂ normen voertuigen). Ook verhoging van ambities voor de inzet van hernieuwbare energie (RED), energiebesparing (EED) en energieprestaties van gebouwen (EPBD) zullen daaraan bijdragen. Binnen de RED is bijzondere aandacht voor strengere normen voor biomassa. Daarnaast is het van belang om in te blijven zetten op een goed functionerende Europese energiemarkt die klaar is voor nieuwe energiebronnen (o.a. decarbonisatiepakket). Het kabinet blijft terughoudend over de ophoging van fondsen zoals het Modernisatiefonds en over de oprichting van nieuwe fondsen, zoals het Social Climate Fund (SCF), en het openbreken van het in 2021 in werking getreden MFK, omdat er al geormerkte Europese middelen beschikbaar zijn voor lidstaten.

⁵ <https://www.kijkopeuropa.nl/resultaten/documenten/verslagen/2022/01/14/meningen-ideeen-en-aanbevelingen-laatste-4-themas>.

⁶ <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2021/10/08/verwachtingen-en-beeld-van-de-europese-unie-het-nederlandse-burgerperspectief>, pagina 16.

Zo is ten minste 30% van alle middelen uit het EU-herstelfonds en Meerjarig Financieel Kader geoormerkt voor klimaatbeleid. De EU-opgave van tenminste 55% broeikasgasreductie is echter substantieel. Het kabinet beziet de financiële voorstellen daarom in de onderhandelingen integraal met het gehele Fit-for-55-pakket en een ambitieuze klimaatinzet van Nederland in de EU.

De oorlog in Oekraïne maakt nog duidelijker dat de EU onafhankelijk moet worden van Russische fossiele brandstoffen. Een ambitieus Fit-for-55-pakket is daarom niet alleen noodzakelijk voor het klimaat, maar ook voor de Europese energieonafhankelijkheid van Rusland. Volgens de Commissie zal het totale gasverbruik van de EU in 2030 met 30% zijn gedaald als alle maatregelen uit het Fit-for-55 pakket volledig worden uitgevoerd. Daarom pleit het kabinet samen met tien andere lidstaten om vaart te maken met de onderhandelingen en de implementatie van deze wetgeving.⁷

Energieprijzen

De hoge energieprijzen raken alle lidstaten. Om de gevolgen te dempen voor consumenten en bedrijven hebben lidstaten maatregelen getroffen als verlaging van energiebelasting en financiële compensaties. Dit heeft het Nederlandse kabinet ook gedaan. Daarnaast benadrukken de gestegen energieprijzen het belang van ambitieus klimaat- en energiebeleid, met name als gevolg van krapte op de wereldmarkt voor aardgas en ook door de oorlog in Oekraïne. Het kabinet acht het van belang dat lidstaten de ruimte hebben om nationaal maatregelen te nemen om de gevolgen van de hoge energieprijzen te verzachten. Op de langere termijn is het volgens het kabinet cruciaal om de afhankelijkheid van fossiele energie te verminderen, onder andere door in te zetten op hernieuwbare energie en energie-efficiëntie, en tevens om de Europese interne energiemarkt verder te versterken.

Circulaire economie

Het kabinet streeft naar een volledig circulaire economie in 2050, omdat dit leidt tot een schonere en concurrerendere economie en bijdraagt aan de Europese en nationale klimaatambities. Hiervoor is een Europese inzet cruciaal. Het kabinet steunt de integrale aanpak van de Commissie uit het Actieplan Circulaire Economie met maatregelen gericht op onder andere circulair ontwerp van producten, repareerbaarheid, afvalpreventie en consumentenrechten en een focus op prioritaire waardeketens zoals batterijen, textiel, plastic, en bouw. Het kabinet vindt het belangrijk dat de Commissie de aangekondigde voorstellen en wetgeving voortvarend verwezenlijkt en dat gezamenlijk en daadkrachtig wordt opgetreden om een circulaire economie te realiseren. Het kabinet kijkt uit naar de verdere vertaling van het EU Actieplan Circulaire Economie naar (wetgevende) voorstellen die in 2022 worden verwacht, waaronder het initiatief voor duurzaam productbeleid, de EU Textielstrategie en herziening van de verpakkingenrichtlijn.

---

⁷ <https://www.permanentrepresentations.nl/permanent-representations/pr-eu-brussels/documents/publications/2022/02/01/joint-statement---ambitious-fit-for-55-and-eu-energy-independence>

Mobiliteit

De Commissie heeft tot doel gesteld om de CO₂ uitstoot van de transportsector in 2050 met 90% te reduceren. Met zowel (de transportvoorstellen uit het) *Fit for 55*-pakket, als het *Green and Efficient Mobility package* dat is gepubliceerd in december 2021, liggen belangrijke voorstellen op tafel om deze ambitie te realiseren. Tegelijkertijd kijkt het kabinet uit naar aanvullende voorstellen, zoals voor het bevorderen van het internationale personenvervoer per spoor en aanscherping van emissienormen voor zware voertuigen. Voor een effectieve transitie in de transportsector is het immers van belang alle afzonderlijke modaliteiten op het pad van verduurzaming te zetten, alsook om de overstap te maken naar schonere vormen van vervoer, zoals spoorvervoer. Het kabinet ziet een belangrijke rol voor innovaties en ontwikkelingen op het gebied van digitalisering bij het bereiken van de klimaatdoelstellingen. Het kabinet blijft zich hier in Brussel hard voor maken.

Landbouw, voedsel en natuur

De Nederlandse landbouw- en voedselsectoren behoren al jaren tot de wereldtop. Nederlandse agrarische ondernemers hebben door veerkracht, vindingsrijkheid en innovatie een efficiëntieniveau bereikt dat op veel terreinen van topniveau is. Doordat sterk de nadruk is gelegd op productie-efficiëntie zijn de grenzen van wat de Nederlandse bodem, water en lucht aankunnen, overschreden. Het kabinet zal daarom haar inzet op een duurzaam voedselsysteem verder verstevigen, zowel op nationaal als Europees niveau. Ook zal het kabinet zich inzetten voor een robuust beleid voor natuur- en biodiversiteitsherstel.

Voor de EU-inzet op de transitie naar kringlooplandbouw zijn reeds grote stappen gezet, mede omdat Nederlandse beleidsuitgangspunten en een integrale benadering rond landbouw, natuur, (ont)bossen, voedsel, plant- en diergezondheid (en dierenwelzijn) goed zijn ingebed in de Boer tot Bord-strategie en de Europese biodiversiteitsstrategie. De komende jaren worden deze strategieën uitgewerkt en vertaald in concrete voorstellen. Het kabinet zet onder andere in op weerbare gewassen (waaronder toelating nieuwe teeltechnieken en vermindering van het gebruik van hoog risico beschermingsmiddelen), vermindering van het gebruik van reststromen, herziening van dierenwelzijnswetgeving, natuurherstel en bestrijding van mondiale ontbossing.

In de Europese Green Deal staan ambities op gebied van *Blue Economy* om te zorgen voor duurzame voedselproductie en natuurbeheer op zee. Het kabinet werkt aan het realiseren van deze ambities in Nederland. Een voorbeeld hiervan is het Noordzeeakkoord over de uitbreiding van windparken en natuurgebieden en middelen voor sanering en innovatie in de visserijsector.

Daarnaast zet het kabinet zich via het Nationaal Programma Landelijk Gebied ervoor in om de doelen voor stikstof en verbetering van bodem-, water- en luchtkwaliteit in lijn te brengen met de Europese (zowel huidige als toekomstige) normen. Daarbij acht het kabinet het van belang dat het Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG) afgestemd is op normen die betrekking hebben op uitstoot, natuurbescherming en biodiversiteit en die in het kader van de Green Deal worden ontwikkeld en aangescherpt. Op deze wijze wordt zo veel mogelijk geborgd dat het beleid meerjarig, voorspelbaar en coherent is zodat boeren en tuinders een duidelijk toekomstperspectief geboden wordt.

Mondiaal

Het kabinet zet er op in dat de EU haar ambities uit de Green Deal aanwendt voor mondiaal leiderschap en daarmee mondiaal werkt aan een hogere klimaatambitie. Via actieve klimaatdiplomatie, zoals verwoord in de Raadsconclusies over klimaat- en energiediplomatie⁸, tracht de EU andere landen en organisaties te bewegen tot hogere nationale doelstellingen en concrete stappen in de transitie. Dit gebeurt op een breed terrein: van het verduurzamen van internationale scheepvaart, inzet voor gezonde oceanen en het beschermen van de polaire gebieden, tot het vergroenen van financiële stromen. Het kabinet is voorstander van deze proactieve EU klimaatdiplomatie. De EU kan immers meer gewicht in de schaal leggen dan Nederland alleen. Ook verwelkomt het kabinet dat de EU-externe uitgaven, in het bijzonder via het EU Instrument voor nabuurschapsbeleid, ontwikkeling en internationale samenwerking (NDICI), bijdragen aan klimaatdoelstellingen. Het NDICI kent een dwarsdoorsnijdend doel dat 30% van de middelen zullen bijdragen aan de bestrijding van klimaatverandering.

De Europese Unie speelt een belangrijke rol in internationale klimaatonderhandelingen. De klimaatconferentie COP27 vindt in november 2022 plaats in Egypte. Het kabinet hecht belang aan een stevige rol van de EU in deze onderhandelingen, gegeven de korte periode die er nog resteert om het 1.5°-doel binnen bereik te houden.

⁸ <https://www.consilium.europa.eu/nl/press/press-releases/2021/01/25/council-adopts-conclusions-on-climate-and-energy-diplomacy/>

De EU heeft internationaal een voorbeeldrol en kan via de samenwerking met gelijkgezinde landen achterblijvende landen bewegen tot meer actie. Het kabinet spant zich, samen met EU-partners, er voor in dat de kopgroep van de VN Klimaatconferentie COP26 in Glasgow wordt uitgebreid. De verwachting is dat COP27 in het teken zal staan van de daadwerkelijk gerealiseerde uitstootvermindering, de uitwerking van het werkplan voor de mondiale adaptatiedoelstelling en de beschikbare klimaatfinanciering voor ontwikkelingslanden.

Een Europa dat klaar is voor het digitale tijdperk

De digitale transformatie van de EU biedt grote kansen voor onze samenleving en economie en het aangaan van maatschappelijke uitdagingen. Om de kansen van digitalisering te benutten en iedereen de mogelijkheden te bieden om mee te komen in de digitale transitie moeten we inzetten op uitstekende digitale vaardigheden, een sterke Europese digitale markt, hoogstaande digitale infrastructuur, ambitieuze (Europese) samenwerking in technologische innovatie en investeringen in sleuteltechnologieën zoals halfgeleiders. Tegelijkertijd is het voor een succesvolle digitale transformatie in Europa essentieel dat iedereen kan meedoen en een digitale kloof en groeiende ongelijkheid worden voorkomen. Het kabinet ziet de mensgerichte inzet van kunstmatige intelligentie, fundamentele burgerrechten online en digitale ethiek, ontwikkeling van een digitale identiteit, het tegengaan van online (cyber)criminaliteit en het bevorderen van *open source* software hierbij als prioriteiten. Digitalisering gaat over grenzen heen en de EU is in dit kader een essentieel handelingsniveau. Ook op het gebied van digitalisering ziet het kabinet een rol voor Nederland om het voortouw te nemen in de EU en in te zetten op versterking van de samenwerking tussen lidstaten, als ook de samenwerking met internationale partners.

Deze prominente aandacht voor digitalisering in het coalitieakkoord sluit aan bij de ambitieuze digitale agenda van de EU en de belangrijke (wetgevings-)voorstellen van de Commissie die het afgelopen jaar zijn gepubliceerd, waaronder de *Digital Services Act* en *Digital Markets Act*, de *AI Act*, het digitaal kompas, het *Digital Justice Pakket* en de Verklaring over digitale rechten en beginselen voor een digitaal decennium.

Uit de burgerdialogen komt naar voren dat 45% van de geraadpleegde burgers de online wereld een belangrijk thema vindt waarmee de EU aan de slag moet. Hierbij werden toegang tot snel en stabiel internet, het veiligstellen van online aankopen en het opstellen van Europese (privacy)regels en standaarden die te begrijpen en werkbaar zijn voor iedereen genoemd als voorbeelden die op EU niveau aangepakt zouden moeten worden. Zorgpunten zijn de grote afhankelijkheid van het internet, de macht van grote tech-bedrijven en online misdaad. De aanbevelingen die voortkomen uit de burgerdialogen sluiten goed aan bij de Nederlandse inzet op het digitaliseringsbeleid in de EU. Digitalisering is inherent grensoverschrijdend en een topprioriteit van de Commissie. In dat kader heeft de Commissie al talrijke voorstellen gedaan die raken aan de genoemde thema's en waar Nederland actief op inzet.

Digitale soevereiniteit

Door de digitale transitie zijn we in toenemende mate afhankelijk van digitale infrastructuur, opkomende en sleuteltechnologieën en data. Dit maakt dat ongewenste afhankelijkheden van derde landen en grote tech-bedrijven in deze onderdelen van de digitale economie een potentieel risico vormen voor onze digitale soevereiniteit. Bij het versterken van de digitale soevereiniteit van de EU hoort een ambitieuze Europese digitaliseringsagenda, zoals uiteengezet in het Commissievoorstel voor een digitaal decennium. De concrete doelstellingen voor een succesvolle digitale transformatie richting 2030 liggen op het gebied van digitale vaardigheden, digitale infrastructuur (waaronder 5g en halfgeleiders) en de digitale transformatie van bedrijfsleven en overheid, inclusief het realiseren van een Europese digitale identiteit. De doelstellingen zijn in lijn met de Nederlandse inzet voor een mensgerichte benadering van digitalisering, de ambitie om digitaal en technologisch leiderschap te tonen en in te zetten op open strategische autonomie en samenwerking met internationale partners.

Digitale beginselen

Om te verzekeren dat de EU-waarden en de rechten en vrijheden van burgers ook in het digitale domein worden gerespecteerd en versterkt, heeft de Commissie een verklaring uitgebracht die beginselen bevat om de digitale samenleving vorm te geven. De verklaring heeft een politiek karakter en bouwt voort op bestaande Europese primaire en secundaire rechten, zoals die al zijn neergelegd in het Handvest van de grondrechten van de EU en ander Unierecht. Het kabinet verwelkomt het debat over een waardegedreven digitale transitie, waarin oog is voor belangrijke beginselen en fundamentele rechten als databescherming, wetshandhaving en consumentenbescherming. De Commissie hoopt deze verklaring voor de zomer van 2022 te ondertekenen met de EU-lidstaten en het Europees Parlement.

Digitale vaardigheden

De Commissie heeft aangegeven in 2030 minimaal 20 miljoen ICT specialisten in de EU te willen realiseren en tenminste 80% van de bevolking over digitale basisvaardigheden te laten beschikken. Hiertoe heeft de Commissie het initiatief aangekondigd tot een bredere ‘gestructureerde dialoog’ met de lidstaten over digitaal onderwijs en vaardigheden. Dit jaar zal er aandacht zijn voor investeringen, de bijdrage vanuit het onderwijs, de inrichting van het nationale beleid, de rol van het bedrijfsleven en sociale partners en de verschillende benaderingen gericht op basis- en meer geavanceerde digitale competenties. Het doel van dit initiatief is het bevorderen van de coherentie tussen verschillende beleidsterreinen en zo bij te dragen aan de afgesproken EU-doelstellingen voor 2030. Het kabinet verwelkomt dit initiatief tot uitwisseling van ervaringen tussen lidstaten, gelet op de inzet om ook nationaal in te zetten op digitale kennis en vaardigheden voor iedereen, zowel via het initiële onderwijs als via om- en bijscholing.

EU Chips Act

Met de Chips Act wil de Commissie een bijdrage leveren aan het oplossen van de mondiale tekorten aan chips en de leidende positie van het Europese halfgeleider-ecosysteem veiligstellen voor in de toekomst. Gelet op het belang van deze sector voor het behoud van de welvaart en veiligheid van Nederland en Europa verwelkomt het kabinet dit initiatief. Hierbij is het wel van belang dat de Chips Act niet nodeloos marktverstorend is en het gehele ecosysteem ondersteunt, van het faciliteren van *human talent* tot en met het ontwerp van de volgende generatie chips.

Digitale EU identiteit

Het raamwerk voor een Europese Digitale Identiteit moet zorgen voor een goede werking van de digitale interne markt door met wederzijdse erkenning van elektronische identificatiemiddelen en met harmonisatie van vertrouwensdiensten veilige en betrouwbare elektronische transacties te bevorderen tussen burgers, bedrijven en overheden. Het kabinet steunt het initiatief van de Commissie om de digitale interne markt te versterken. Daarbij zet het kabinet in op een geleidelijke en gefaseerde invoering door lidstaten van de digitale *wallet* die gecertificeerd kan worden voor grensoverschrijdend gebruik. Daarnaast is voor het kabinet de bescherming van (persoons)gegevens en het waarborgen van cyberveiligheid een randvoorwaarde voor de totstandkoming van een Europese Digitale Identiteit en de digitale *wallet*.

Kunstmatige Intelligentie

Het kabinet zet zich in voor het stimuleren van de ontwikkeling van kunstmatige intelligentie (AI) in de EU middels de Europese AI-verordening (AI Act) en de herziening van het gecoördineerde plan voor AI. De AI Act heeft als doel vertrouwen te geven in AI door te zorgen dat AI-systemen alleen op de interne markt worden toegelaten als er voldoende waarborgen zijn voor de bescherming van gezondheid, veiligheid en fundamentele rechten, en tegelijkertijd de kansen voor innovatieve AI verzilvert. Het kabinet steunt de herziening van het gecoördineerde plan voor AI dat noodzakelijke beleidswijzigingen en investeringen schetst om de leidende positie van Europa in de ontwikkeling van betrouwbare AI te versterken.

Online platforms

Om de concurrentiepositie van bedrijven en de privacy van burgers te verbeteren zet het kabinet zich er binnen de EU voor in om de marktmacht en datamacht van grote tech- en platform-bedrijven aan te pakken. Op deze manier kan de EU wereldwijd de standaard zetten voor een open, eerlijke en veilige digitale economie. Het kabinet heeft daarom de Commissievoorstellen voor een *Digital Services Act* (DSA) en voor een *Digital Markets Act* (DMA) verwelkomd. De DSA bevat wetgeving voor de modernisering van de regulering van digitale diensten, waaronder online platforms. Nederland zet zich daarbij in voor het verder verdiepen van de interne markt voor digitale diensten, het bevorderen van innovatie en consumentenbescherming, en het tegengaan van illegale en/of onrechtmatige online inhoud. De DMA bevat regelgeving voor de allergrootste platforms met een poortwachtersfunctie, iets waar het kabinet bij de Commissie al langere tijd op heeft aangedrongen. Het voorstel moet zorgen voor meer concurrentie in digitale markten en het beschermen van gebruikers van poortwachters. De triloogonderhandelingen tussen het Europees Parlement, de Europese Commissie en de Raad over het voorstel voor de DMA zijn in maart afgerond. Het voorstel voor de DSA bevindt zich momenteel in de triloofase en wordt naar verwachting op korte termijn aangenomen.

Data

Het kabinet zet in op het beter en veiliger benutten van de mogelijkheden van data. Hierbij is het van belang dat er in EU verband duidelijke kaders voor het gebruik van data tot stand komen.

De Europese Datastrategie draagt hier aan bij door middel van een reeks van acties om de interne markt voor data te versterken door vertrouwen in het delen van data te vergroten en de afhankelijkheid van niet-Europese spelers te verminderen. De Data Governance Act biedt een overkoepelend kader voor het vertrouwd delen van data en zal naar verwachting op korte termijn worden aangenomen. Ook verwelkomt het kabinet de recent gepubliceerde Data Act om de waarde van data eerlijker te verdelen over de partijen die deelnemen aan de data economie, om toegang tot en gebruik van data te bevorderen, en daarmee concurrentie en innovatie verder te stimuleren.

Cyberveiligheid en justitie

Evenals drie kwart van de Nederlanders die deelnam aan de burgerdialogen hecht het kabinet aan een digitale transformatie die de EU-waarden waarborgt en de grondrechten en veiligheid van de burgers beschermt. Om onze samenlevingen en economieën geschikt te maken voor het digitale tijdperk, zet de EU zich in om een veilige digitale ruimte voor burgers en bedrijven te creëren op een manier die inclusief en voor iedereen - toegankelijk is. Hier horen ook investeringen in digitale rechtsstatelijkheid bij, met voldoende aandacht voor effectieve digitale opsporingscapaciteiten om de toenemende dreigingen van cybercrime en cyberaanvallen het hoofd te bieden. Het gezamenlijk in de EU tegengaan van de verspreiding van online haatzaaien is hierbij een prioriteit. Hierbij geldt wat offline niet mag, mag ook online niet. Het kabinet verwelkomt de initiatieven van de Commissie om de rechtsstelsels van de EU toegankelijker en effectiever te maken (het *Digital Justice* pakket) en het digitaal mogelijk maken van informatie-uitwisseling tussen lidstaten (o.a. de *e-Justice* verordening).

De weerbaarheid van onze digitale samenleving verdient meer aandacht. De aangenomen Raadsposities ten aanzien van de herziening van de richtlijn netwerk en informatiebeveiliging (NIB-richtlijn) en het voorstel voor een richtlijn kritische entiteiten die ziet op de bescherming van vitale (waaronder digitale) infrastructuur (CER-richtlijn) zijn belangrijke stappen. Ook kijkt het kabinet uit naar de verwachte *Cyber Resilience Act* om gemeenschappelijke normen te stellen voor cyberveiligheid.

| 12 |

De oorlog in Oekraïne laat zien hoe belangrijk het is om onze cyberweerbaarheid op orde te hebben. Cyberaanvallen op systemen in Oekraïne kunnen *spill-over* effecten hebben op de kritieke infrastructuur van de EU. Met de versterking van de *EU Cyber Diplomacy Toolbox*, waaronder het cybersanctieregime, werkt het kabinet samen met andere EU-lidstaten om effectief op kwaadwillende cyberactiviteiten te reageren en om daarmee het aantal cyberincidenten terug te brengen. Lidstaten werken samen door het uitwisselen van informatie en analyse en door het verkennen van preventieve maatregelen en gezamenlijke responsies. Ook kijkt het kabinet met belangstelling uit naar de verdere uitwerking van een *Joint Cyber Unit (JCU)*, een EU-platform om de paraatheid en het situationeel bewustzijn van EU-instellingen, -organen, -agentschappen en -lidstaten te versterken. Door het EU netwerk van *Cyber Security Incident Response Teams (CSIRTs)* en door de nationale *Computer Emergency Responce Teams (CERTs)* wordt contact onderhouden met Oekraïense evenknieën om steun te verlenen indien gewenst. Daarnaast blijft het kabinet het belang van een coördinerende rol voor de EU in de behandeling van steunverzoeken benadrukken. Via het *European Peace Facility* biedt de EU daarvoor financieringsmogelijkheden. Ook zet de EU in op de bouw van een cyber-lab in Oekraïne waar zal worden gewerkt aan het detecteren en deactiveren van malware.

Een economie die werkt voor de mensen

De EU-lidstaten zullen samen op blijven trekken om de menselijke en economische gevolgen van zowel de COVID-19 crisis als de oorlog in Oekraïne zo goed mogelijk op te vangen. In het kader van het economische herstel na de pandemie heeft het kabinet in het coalitieakkoord maatregelen aangekondigd die bijdragen aan het (nationale) economische herstel en wordt het belang van werkgelegenheid voor onze welvaart onderstreept. Voor een krachtig economisch herstel, het vergroten van veerkracht en voor opwaartse sociale en economische convergentie in de EU is het noodzakelijk dat lidstaten groeibevorderende hervormingen en investeringen doen. Het Europees herstelinstrument van 750 miljard euro⁹ draagt hieraan bij.

Het kabinet wil de (economische) weerbaarheid van de EU versterken. Het is in dat opzicht belangrijk de interne markt te versterken en eerlijker te maken, innovatiekracht te stimuleren, slimme industriepolitiek te voeren en ondernemers tegen ongewenste investeringen en oneerlijke concurrentie te beschermen. Daarbij heeft het kabinet aandacht voor het verminderen van risicovolle strategische afhankelijkheden in waardeketens en zet het in op strategische onafhankelijkheid van cruciale (half)producten in Europa, het beschermen van vitale processen en het voorkomen van ongewenste zeggenschap in vitale bedrijven. Al deze elementen dragen bij aan de open strategische autonomie van de EU en het versterken van de economische weerbaarheid.

Tijdens de burgerdialogen zag een ruime meerderheid van de geconsulteerde Nederlanders economie en werkgelegenheid als een belangrijk thema waarmee de EU aan de slag moet. Versterking van de economie moet op een efficiënte en kosteneffectieve manier, bij voorkeur vanuit een gezamenlijke visie en gericht op onze sterke punten, zoals digitalisering, duurzaamheid, infrastructuur en diversiteit. Het merendeel vindt echter dat lidstaten zelf beter in staat zijn om bepaalde (kwetsbare) groepen die extra aandacht nodig hebben te ondersteunen, mede vanwege de verschillen in de inrichting van de arbeidsmarkt tussen de lidstaten. Het kabinet kan zich goed vinden in de uitkomsten van de burgerdialogen.

Een sterke, open en stabiele Europese economie

Voor de welvaart van burgers in Nederland en de EU is een sterke, open en stabiele Europese economie essentieel. Om ook in de toekomst een sterk fundament te hebben moet de Europese economie zich aanpassen aan veranderende omstandigheden als gevolg van verhardende internationale verhoudingen, als ook aan de uitdagingen van de groene en digitale transitie. Deze transitie kunnen enkel succesvol zijn met sterke Europese lidstaten met houdbare overheidsfinanciën, een goed functionerende rechtsstaat, dynamische en wendbare arbeidsmarkten en sterke maatschappijen waarin (groepen) burgers niet achterblijven. Ook moet de EU effectief inspelen op een veranderd internationaal speelveld, waarbij eerlijke concurrentie en het gelijke speelveld op de interne markt onder druk zijn komen te staan. Daarom onderstreept het kabinet de noodzaak dat de EU haar geo-economische positie versterkt, onder andere door de risico's van strategische afhankelijkheden te mitigeren en door onze eigen kracht te versterken. Hierbij is het van belang dat openheid en internationale samenwerking het uitgangspunt blijven.

Open strategische autonomie

De discussie over de open strategische autonomie van de EU staat met de recente ontwikkelingen in Oekraïne en de positionering van de EU in de wereld onverminderd hoog op de Europese agenda. Open strategische autonomie richt zich op het zeker stellen van het verdienvermogen en veiligheid en het borgen van publieke belangen (zie ook hoofdstuk 5). Hiermee raakt het thema vrijwel de gehele breedte van de Europese beleidsagenda. Het kabinet zal zich net zoals in de voorgaande jaren proactief mengen in de Europese discussie over de invulling hiervan. Voor het kabinet staat open strategische autonomie van de EU voor haar vermogen om als mondiale speler, in samenwerking met internationale partners, op basis van eigen inzichten en keuzes haar publieke belangen te borgen en weerbaar te zijn in een onderling verbonden wereld.

⁹ In prijzen van 2018.

Interne Markt

De COVID-19 crisis heeft duidelijk gemaakt dat het van essentieel belang is om het vrije verkeer van personen, goederen, diensten en kapitaal binnen de interne markt te waarborgen en samen te werken om de interne markt beter bestand te maken tegen verstoringen. Daarom zal de Commissie naar verwachting voor de zomer een interne-markt 'noodinstrument' presenteren. Dit instrument beoogt op basis van lessen uit de pandemie de interne markt weerbaarder te maken door o.a. transparantie van maatregelen en coördinatie tussen lidstaten te verbeteren. Het kabinet acht het van belang dat het instrument van toegevoegde waarde zal zijn en dat het op een proportionele wijze belemmeringen in crisistijd voorkomt, zonder internationale waardeketens nodeloos te verstoren. Ook pleit het kabinet voor verbetering van de informatievoorziening aan burgers en bedrijven over beperkende maatregelen voor het vrij verkeer tijdens crises.

Europese industriestrategie

Voor de transformatie naar een duurzamere, meer digitale, veerkrachtige en wereldwijd concurrerende economie heeft de Commissie in 2021 een geactualiseerde Europese industriestrategie gepresenteerd. De Nederlandse inzet om de weerbaarheid en versterking van de interne markt te versterken, risicovolle strategische afhankelijkheden inzichtelijk te maken en de groene en digitale transitie te versnellen, staan centraal in de Europese industriestrategie. In 2022 zullen de EU-instellingen en de lidstaten verder werken aan de implementatie van de industriestrategie. Zo zullen er voor veertien industriële ecosystemen¹⁰ transitiepaden worden opgesteld om succesvol de digitale en klimaattransitie te kunnen maken en de weerbaarheid te vergroten. Daarnaast zal Nederland deelnemen aan belangrijke projecten van gemeenschappelijk Europees belang (IPCEI's) op de gebieden van waterstof, micro-electronica, cloud infrastructuur en diensten. Ook verkent het kabinet een mogelijke deelname aan een IPCEI op het gebied van gezondheid.

Behoud gelijk speelveld

Om eerlijke concurrentie en een gelijk speelveld op de interne markt te waarborgen moet er sprake zijn van robuuste mededingings- en staatssteunregels. Deze bevorderen concurrentie, innovatie, keuzevrijheid en welvaart. Binnen deze kaders hebben lidstaten de ruimte om proportioneel in te grijpen om publieke belangen te borgen, bijvoorbeeld om de doelen van de groene en digitale transitie te halen. Tijdelijke crisissteunkaders, zoals voor COVID-19 en recent vastgesteld voor de gevolgen van de oorlog in Oekraïne, bieden lidstaten de mogelijkheid om tijdelijk ruimer steun te verlenen. Tegelijkertijd moeten deze kaders voorkomen dat er binnen Europa een subsidierace plaatsvindt tussen lidstaten, bijvoorbeeld in het licht van de Chips Act. Een gelijk speelveld vereist ook het tegengaan van versturende subsidies uit derde landen. Daarom zet het kabinet zich in voor een effectieve verordening buitenlandse subsidies, waarvan de onderhandelingen recentelijk zijn voortgezet. Daarnaast acht het kabinet de herziening en actualisering van het mededingingsinstrumentarium gedurende 2022 van belang, met name in het licht van technologische ontwikkelingen en de digitale en groene transitie. Hierbij moet een objectief en politiek onafhankelijk toezicht behouden blijven.

Standaardisatie

Via de recent gepresenteerde normalisatiestrategie beoogt de Commissie het mondiale concurrentievermogen van de EU te versterken, een weerbare, groene en digitale economie mogelijk te maken en de verspreiding van Europese innovaties te bevorderen. De strategie moet ervoor zorgen dat Europa's strategische belangen en democratische waarden verankerd worden in Europese en internationale normen, in het bijzonder bij (nieuwe) digitale technologieën. Het kabinet heeft dit initiatief om het normstellende vermogen van de EU te versterken verwelkomd. Het kabinet zet zich al jaren in voor een goed functionerend normalisatiesysteem gebaseerd op vertrouwen, transparantie en toegankelijkheid voor alle relevante stakeholders.

Onderzoek en innovatie

Onderzoek en innovatie, onder andere via Horizon Europe, spelen een belangrijke rol bij vergroening, digitalisering en versterking van het concurrentievermogen. Hierbij is de inzet van de hele kennisketen van belang. Om optimaal bij te dragen aan het vinden van oplossingen voor maatschappelijke en wetenschappelijke uitdagingen en het versterken van het Europees concurrentievermogen, is het van belang dat investeringen blijven plaatsvinden op basis van excellentie en impact. Daarbij zet het kabinet ook in Europees verband in op open en veilige internationale samenwerking op het gebied van onderzoek en innovatie.

¹⁰ De 14 industriële ecosystemen zijn: bouw, digitale sector, gezondheid, agrovoedingssector, hernieuwbare energie, energie-intensieve industrieën, vervoer en automobielenindustrie, elektronica, textiel, ruimtevaart en defensie, culturele en creatieve sector, toerisme, buurt- en sociale economie, detailhandel.

Op het gebied van ruimtevaart heeft de Commissie recentelijk een ruimtevaartpakket gepresenteerd met voorstellen voor ruimtevaartverkeerbeheer en een Europees satellietstelsel voor veilige communicatie. Daarnaast benoemt de Commissie in haar mededeling over het Europees groei-model de mogelijke synergiën tussen de defensie- en ruimtevaartindustrie en de rol van ruimtevaart bij het vergroten van de weerbaarheid van de Unie. Het kabinet onderschrijft deze uitgangspunten en zal bij de verdere uitwerking aandacht besteden aan het gelijk speelveld binnen de Unie.

Europees herstelinstrument

Onderdeel van het Europees herstelinstrument (NextGenerationEU, NGEU) is de Herstel- en Veerkrachtfaciliteit (HVF), dat coherente plannen voor structurele hervormingen en investeringen in de lidstaten financiert. Op basis van de meest recente berekeningen heeft de HVF-financieringsenvelop voor Nederland een omvang van ongeveer EUR 4,7 mld. In 2021 hebben 26 lidstaten hun nationale herstelplannen ingediend. Van deze plannen zijn 22 plannen al goedgekeurd door de Raad. Het Nederlandse Herstel en Veerkrachtplan (HVP) wordt momenteel opgesteld, en een eerste conceptversie is op 28 maart jl. met de Kamer gedeeld.¹¹ Het definitieve plan zal bestaan uit ambitieuze hervormingen en investeringen, en daarmee voldoen aan de voorwaarden van het HVF. Het kabinet streeft ernaar het Nederlandse HVP, na raadpleging van de Kamer en andere belanghebbenden, in juli 2022 in te dienen bij de Europese Commissie.

Herziening Stabiliteits- en Groeipact (SGP)

De discussie over de evaluatie van de "six-pack" en "two-pack" wetgeving van het SGP is in 2021 met de mededeling van de Europese Commissie van 19 oktober 2021 hervat.¹² Het kabinet staat constructief tegenover de modernisering van het SGP wanneer deze is gericht op de houdbaarheid van de schulden en opwaartse economische convergentie. Effectieve handhaving is hierbij een vereiste. In de kamerbrief van 4 maart over de Nederlandse inzet inzake het SGP gaf het kabinet aan open te staan voor aanpassingen, mits er goede waarborgen zijn dat deze drie elementen voldoende zijn geadresseerd in een gemoderniseerd SGP.¹³ Op 4 april publiceerden Nederland en Spanje een gezamenlijk paper over de begrotingsregels, de bankenunie en de kapitaalmarktunie, waarmee zij het belang van Europese samenwerking onderstrepen en laten zien waar een gemeenschappelijke basis kan worden gevonden op deze onderwerpen.¹⁴

Kapitaalmarktunie

De uitwerking van het kapitaalmarktunie actieplan is, met de publicatie van vijf Commissievoorstellen¹⁵, in de tweede helft van 2021 op stoom gekomen. Deze voorstellen, waarover momenteel over de Raadspositie wordt onderhandeld, hebben tot doel het aanbod van kapitaal te vergroten waarmee aan ondernemingen meer financieringsopties kunnen worden geboden. In aanvulling daarop zal de Commissie in 2022 voorstellen doen ter bevordering van grensoverschrijdende financiering, via het wegnemen van barrières bij teruggaveprocedures van bronbelasting, insolventie en bescherming van investeringen. Tevens wordt gekeken hoe beursgangen van het mkb beter kunnen worden gefaciliteerd en hoe retail beleggen kan worden bevorderd terwijl de beleggersbescherming op een adequaat niveau blijft. Gezamenlijk dragen deze voorstellen bij aan het versterken van de kapitaalmarkten, die marktfinanciering mede ten behoeve van de duurzaamheids- en digitale transitie kunnen faciliteren. Het kabinet zet zich in voor een voortvarende uitwerking van het ambitieuze actieplan, waarbij het de belangen van Nederlandse huishoudens en ondernemers voor het opbouwen van vermogen of het aantrekken van financiering voorop zal stellen.

Bankenunie

Nederland heeft in 2021 het akkoord over het vervoegd invoeren van de gemeenschappelijke achtervang voor het bankenresolutiefonds geratificeerd. Naar verwachting zal de gemeenschappelijke achtervang in 2022, zodra alle EU-lidstaten het akkoord geratificeerd hebben, in werking treden.

¹¹ Kamerstukken II, 2021-2022 21 501-07, nr. 1827. https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2022Z05838&did=2022D11948

¹² https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/economy-finance/economic_governance_review-communication.pdf

¹³ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2022/03/04/kamerbrief-over-nederlandse-inzet-stabiliteits--en-groeipact>

¹⁴ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2022/04/04/kamerbrief-bij-paper-spanje-nederland-over-de-europese-begrotingsregels-de-bankenunie-en-de-kapitaalmarktunie>

¹⁵ Het gaat om voorstellen m.b.t. (i) de Solvency II-richtlijn, (ii) de richtlijn en verordening kapitaalvereisten (CRR/CRD), (iii) de verordening en richtlijn markten voor financiële instrumenten (MiFIR/MiFID), (iv) de verordening Europese lange-termijn beleggingsinstellingen (ELTIF) en (v) de oprichting van een centraal Europees toegangspunt voor bedrijfsdata (ESAP).

Dit jaar wordt tevens geprobeerd om overeenstemming te bereiken over een werkplan dat richting geeft aan de vervolgstappen op de vier werkstromen binnen het bankenuniedossier: het Europees Depositogarantiestelsel (EDIS), de herziening van het crisisraamwerk voor falende banken (CMDI), omgang met grensoverschrijdende banken (home-host) en de weging van staatsobligaties (RTSE). Het kabinet ziet het Europees depositogarantie-stelsel (EDIS) als sluitstuk van de bankenunie en staat daarom constructief tegenover voortgang op dit vlak. Nederland benadrukt hierbij wel dat de juiste balans gevonden moet worden tussen risicodeling en risicoreductie. Daarnaast zal de Commissie dit jaar een voorstel doen voor de herziening van het crisis management raamwerk, waaronder het resolutieraamwerk (Bank Recovery and Resolution Directive). Het kabinet maakt zich daarbij onder andere sterk voor het meer in lijn brengen van de staatssteunregels uit de Bankencommunicatie (2013) met de regels uit het resolutieraamwerk en de consistente toepassing van private lastendelingsregels.

Europees pakket tegen witwassen en terrorismefinanciering

In 2021 heeft de Commissie wetgevende voorstellen gepresenteerd om het EU-raamwerk ter voorkoming van het gebruik van het financiële stelsel voor witwassen en terrorismefinanciering (AML/CFT) te versterken. Over deze voorstellen zal in 2022 verder onderhandeld worden. Voor Nederland is onder meer de oprichting van een onafhankelijke Europese AML/CFT autoriteit die direct toezicht kan uitoefenen op financiële instellingen en aanbieders van cryptodiensten die een hoog risico op witwassen of terrorismefinanciering met zich meebrengen, belangrijk. Meer duidelijkheid over en mogelijkheid tot het delen van informatie tussen bepaalde instellingen is dat ook.

Herziening van het internationale belastingsysteem

De verdergaande digitalisering en globalisering van de economie heeft ook gevolgen voor hoe lidstaten hun belastingregels vormgeven. Vooral de belastingheffing over winsten van het internationaal opererende bedrijfsleven – waaronder grote technologiebedrijven – is de afgelopen jaren onderwerp van discussie geworden. De Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) werkt aan een wereldwijde oplossing voor de uitdagingen van digitalisering en globalisering op het terrein van de winstbelasting. Het kabinet juicht het werk van de OESO toe en levert hieraan een actieve bijdrage. Gezien de complexiteit en de verbondenheid van de wereldwijde economie heeft een internationale oplossing de voorkeur. Gedurende dit jaar zullen de OESO-afspraken omgezet worden in EU-wetgeving. Zoals vermeld in het coalitieakkoord, zal Nederland intensief samenwerken met gelijkgezinde landen, waar nodig in kopgroepen, om deze EU wetgeving gezwind aan te nemen.

Sociaal en werkgelegenheidsbeleid

Om onze economie weer- en wendbaar te maken, is het belangrijk dat iedereen de vruchten kan plukken van een sterke en eerlijke interne markt. Dit draagt bij aan opwaartse sociale en economische convergentie en een gelijk speelveld binnen de Unie.

De lidstaten hebben deze uitgangspunten herbevestigd met de Portoverklaring¹⁶, waarin drie EU-doelen voor 2030 op het gebied van werkgelegenheid, vaardigheden en armoede zijn geformuleerd.

Om de welvaart van de Europese burger duurzaam te kunnen blijven waarborgen moet het sociale marktmodel worden aangepast aan de uitdagingen van deze tijd. Het richtlijnvoorstel voor de verbetering van de arbeidsomstandigheden bij platformwerk biedt op Unieniveau handvatten voor het adresseren van grensoverschrijdende uitdagingen op de arbeidsmarkt. In het kader van de bevordering van gelijkheid en inclusie op de arbeidsmarkt heeft het kabinet ingestemd met de Raadspositie omtrent het richtlijnvoorstel beloningstransparantie, dat de uitvoering en handhaving van het beginsel van gelijke beloning van mannen en vrouwen voor gelijke of gelijkwaardige arbeid versterkt. Ook erkent het kabinet het belang van een relatief hoog basis inkomensniveau voor het bieden van bestaanszekerheid aan alle EU-burgers, waardoor sociale inclusie bevorderd wordt. Het kabinet ziet daarom uit naar de aangekondigde aanbeveling ten aanzien van een Europees minimuminkomen¹⁷. Daarnaast is een dynamische en wendbare arbeidsmarkt nodig om de digitale en groene transitie te realiseren, om effecten van demografische trends op te vangen en voor de internationale concurrentiepositie van de EU. Voor werknemers zijn continue scholing en aanpassingsvermogen daarom cruciaal. Het kabinet heeft in dit licht de Raadsaanbevelingen over individuele leerrekeningen en microcredentials in algemene zin verwelkomd.

Maatregelen op Europees niveau en stelselmatige adequate handhaving moeten garanderen dat op innovatie en kwaliteit wordt geconcentreerd, en niet op arbeidsvoorwaarden en -omstandigheden. De Europese Arbeidsautoriteit heeft hierbij een belangrijke rol. Voor wat betreft het verhogen van het beschermingsniveau van werknemers verwelkomt het kabinet initiatieven van de Commissie op dit gebied, zoals de recente herzieningen van de richtlijn carcinogene- en mutagene stoffen en het aangekondigde wetgevende voorstel over asbestnormen.

---

¹⁶ <https://www.consilium.europa.eu/nl/press/press-releases/2021/05/08/the-porto-declaration/#:~:text=1.,en%20ons%20onderscheidend%20sociaal%20model>.

¹⁷ N.B.: tussen de Raad en het Europees Parlement wordt onderhandeld over het richtlijnvoorstel Raamwerk Europese Minimumlonen. Het richtlijnvoorstel en de aangekondigde aanbeveling zijn twee instrumenten met verschillende doeleinden.

Een sterker Europa in de wereld

Met de Russische invasie van Oekraïne en daarmee het uitbreken van oorlog op het Europees continent werd de EU onder hoge druk gedwongen haar ambitie een geopolitieke speler van belang te zijn in de praktijk te brengen. De ongehoorde schending van de soevereiniteit en territoriale integriteit van Oekraïne door Rusland is een geopolitiek kantelmoment. Besluiten die tot voor kort onmogelijk werden geacht, zoals gezamenlijke financiering van wapens en munitie voor Oekraïne, het sluiten van het Europese luchtruim voor Russische vliegtuigen en het afsluiten van Russische banken van het internationale betalingsverkeer, werden binnen zeer korte tijd gerealiseerd. Ook vinden grote tektonische verschuivingen in de wereld plaats, zoals het verschuiven van het demografisch en economisch zwaartepunt naar het oosten, in het bijzonder richting China en de bredere Indo-Pacifische regio, de verdubbeling van de Afrikaanse bevolking, en het afwijzen door China van de economische en militaire ordening zoals die na de Tweede Wereldoorlog is ontstaan. Hiermee is een einde gekomen aan het tijdperk waarin de Verenigde Staten als unipolaire macht de wereldorde konden handhaven. Deze ontwikkelingen roepen vragen op die belangrijk zijn voor de toekomst van het EU-buitenlandbeleid.

In het coalitieakkoord uit het kabinet de ambitie voor een sterke en slagvaardige EU. De EU moet een geopolitieke speler zijn in plaats van een speelveld. Een geïntegreerde inzet van het gehele EU-instrumentarium en het waarborgen van EU-waarden zijn van groot belang. Dit sluit aan bij de mening van Nederlandse burgers, zoals blijkt uit de burgerconsultaties die zijn gehouden in het kader van de Conferentie over de Toekomst van Europa. Zo'n 66% van de bevroegde Nederlanders vindt dat de EU een sterker blok moet vormen tussen andere machtsblokken, onder andere om conflicten in de wereld aan te pakken. Ook stellen Nederlandse burgers dat de kracht van Europese samenwerking zit in de gezamenlijke aanpak van grote, internationale uitdagingen, zoals klimaatverandering en de Covid-19 pandemie.

Effectief EU-extern optreden

| 18 | Om gezamenlijke internationale uitdagingen effectiever aan te pakken is het zaak dat de EU meer geopolitiek handelingsvermogen krijgt. De Europese economische weerbaarheid dient te worden versterkt, onder andere door de open strategische autonomie te vergroten. Dit scheidt het vermogen om als mondiale speler, in samenwerking met internationale partners, op basis van eigen inzichten en keuzes de Europese publieke belangen te borgen. Aangezien geopolitieke beïnvloeding in toenemende mate plaatsvindt via economische instrumenten, moet de EU op dit punt weerbaar zijn. De Unie moet haar markt en regelmacht, als grootste interne markt ter wereld, strategischer inzetten en krachtig reageren op economische intimidatie.

Dit begint met het versterken van die onderdelen waarop de Unie haar invloed in de wereld relatief het meest kan laten gelden. Concreet moet de Unie haar markt- en regelmacht, als grootste interne markt ter wereld, strategischer inzetten. Daarbij hoort dat de Unie haar capaciteit vergroot om normstellend te opereren.

De Unie moet zich ervan bewust zijn dat het haar hoge mate van economische en technologische ontwikkeling kan inzetten om andere landen aan te sporen ontwikkeling via dezelfde hoge standaarden - met aandacht voor duurzaamheid, klimaat en mensenrechten - na te streven.

Om onze marktmacht strategisch te kunnen inzetten is het ook zaak de interne markt te beschermen tegen oneerlijke concurrentie en onszelf weerbaarder te maken tegen economische dwang. Daarop zijn al belangrijke stappen gezet via de reeds gepresenteerde voorstellen voor een internationaal aanbestedingsinstrument, het tegengaan van ongewenste buitenlandse subsidies op de interne markt, maar via ook het recent verschenen voorstel voor een anti-dwang instrument.

Voor het vergroten van het geopolitiek handelingsvermogen is het ook van belang dat de EU in staat wordt gesteld om krachtig en snel te reageren op ontwikkelingen in de wereld. Het kabinet ziet met tevredenheid dat de Hoge Vertegenwoordiger de ruimte neemt om binnen de bandbreedtes die de Raad stelt snel verklaringen uit te brengen in reactie op crises in de wereld. Sancties blijven een van de meest tastbare instrumenten die de Unie tot haar beschikking heeft. Met de versterking van de binnenlandse sanctiecapaciteit op het Ministerie van Buitenlandse Zaken draagt Nederland bij aan de versteviging van het Europese sanctie-instrumentarium. Tevens biedt het Nederland de mogelijkheid meer invloed uit te oefenen op een belangrijke pijler van het Europese buitenlandbeleid. Ook onderzoekt het kabinet hoe EU sancties meer extraterritoriaal kunnen worden ingezet.

Tot slot blijft het kabinet zich onverminderd inzetten voor frequenter gebruik van gekwalificeerde meerderheidsbesluitvorming (QMV) binnen het GBVB. Zoals vermeld in het coalitieakkoord zou het kabinet dat graag zien op de terreinen sancties, mensenrechtenverklaringen in multilateraal verband en civiele missies. De Kamer zoekt op dit dossier nadrukkelijk de samenwerking met Duitsland dat zich via het recente regeerakkoord ook aan de doelstelling van frequenter gebruik van QMV binnen het GBVB committeerde.

Gemeenschappelijk veiligheids- en defensiebeleid (GVDB)

Als onderdeel van de kabinetsambitie om de EU een stevigere rol in de wereld te laten spelen, zal Nederland een voortrekkersrol blijven spelen bij vormgeving en versterking van het Gemeenschappelijk veiligheids- en defensiebeleid. Binnen de EU versterken we de samenwerking onder andere door gemeenschappelijke inzet, missies en oefeningen. In het afgelopen jaar zijn reeds belangrijke stappen gezet.

Het Strategisch Kompas, dat op 21 maart 2022 is aangenomen, bevat de strategie en concrete maatregelen om de Unie in de komende vijf tot tien jaar sterker en slagvaardiger te maken op het gebied van veiligheid en defensie. Nederland heeft het Kompas verwelkomd omdat hierin de juiste balans is gevonden tussen grotere ambitie en realiseerbare doelen. Voor Nederland belangrijke elementen die in het Strategisch Kompas zijn opgenomen zijn onder andere de ontwikkeling van een snelle EU-interventiecapaciteit op basis van een verbeterde versie van de huidige EU Battle Groups, meer samenwerking bij de ontwikkeling van defensiecapaciteiten, het versterken van weerbaarheid in het kader van cyber/hybride dreigingen en EU-NAVO samenwerking. Het is nu zaak om met urgentie uitvoering te geven aan het Kompas. Het kabinet is voornemens om de Nederlandse bijdrage aan militaire EU-missies te vergroten, om de nodige stafofficieren te leveren voor de versterking van het militaire EU hoofdkwartier in Brussel en de EU-NAVO samenwerking verder uit te bouwen. Tevens kondigde het kabinet recent aan dat Nederland in de toekomst een bijdrage zal leveren aan de snelle EU-interventiecapaciteit, die in 2025 voor het eerst operationeel zal zijn en dat jaar door Duitsland wordt geleid. Tevens wordt het militair hoofdkwartier van de EU versterkt. Besluitvorming over de inzet van onze krijgsmacht blijft een nationale competentie, conform de grondwet.

Met de Europese Vredesfaciliteit (EPF) kreeg de EU in 2021 een nieuw en belangrijk instrument in handen voor de financiering van zowel eigen militaire missies en operaties, als vredesmissies van derde landen en organisaties, en capaciteitsopbouw in derde landen inzake veiligheid en defensie. De eerste steunmaatregelen werden in 2021 aangenomen. Het EPF is tevens ingezet ten behoeve van urgente militaire steun aan Oekraïne, waarbij 1,5 miljard euro is gealloceerd voor lethale en niet-lethale steun. Daarnaast heeft de EU een coördinatieplatform opgezet waar ook partnerlanden waaronder VS, VK, Canada en Noorwegen bij aangesloten zijn. Hier wordt informatie bijeengebracht om steun zo goed mogelijk aan te laten sluiten op de verzoeken van Oekraïne. Voor wat betreft overige steunmaatregelen die later in 2022 vanuit het EPF worden gefinancierd, pleit Nederland voor een focus op de instabiele ring rondom Europa, ondersteuning voor de Westelijke Balkan, het verlenen van operationele steun aan EU missies en operaties alsook het versterken van de weerbaarheid van derde landen in het cyberdomein.

In 2021 zijn daarnaast de voorbereidingen getroffen voor de start van het Europese Defensiefonds (EDF), waaruit in 2022 voor het eerst bedragen aan EDF-projecten toegewezen zullen worden¹⁸. Met het EDF wordt samenwerking tussen defensie industrieën uit verschillende lidstaten op gebied van onderzoek en ontwikkeling van nieuwe defensie capaciteiten gestimuleerd. Vanuit het European Defence Industrial Development Programme (EDIDP), een van de voorlopers van het EDF, is in 2021 financiering toegekend aan meerdere projectvoorstellen met Nederlandse betrokkenheid¹⁹. Nederlandse prioriteiten voor het EDF zijn o.a. de ontwikkeling van toekomstige maritieme technologieën en systemen, sensoren en sensornetwerken, cyber en simulatie. Het kabinet zet in op een gedegen cofinancieringsbudget om optimaal gebruik te kunnen maken van het EDF.

¹⁸ Kamerstuk 21501-28 nr. 225.

¹⁹ Kamerstuk 21501-28 nr. 225.

Voor een effectief veiligheid- en defensiebeleid is het ook van belang om als EU goed samen te werken met gelijkgezinde partners. Een belangrijke mijlpaal in 2021 was de toetreding van de VS, Canada en Noorwegen tot het door Nederland geleide PESCO²⁰-project over militaire mobiliteit²¹. Daarnaast werden eind 2021 14 nieuwe PESCO-projecten aangenomen door de lidstaten²², waarmee het totale aantal PESCO-projecten nu op 60 staat.

Een effectief gemeenschappelijk veiligheids- en defensiebeleid is onlosmakelijk verbonden met een versterking van de EU-NAVO relatie. De EU en de NAVO trekken in de crisis in Oekraïne nauw met elkaar op en laten zien dat ze complementair aan elkaar zijn. Het Strategisch Kompas vormt een goede basis om concrete invulling te geven aan de geschetste doelen en ambities voor EU-NAVO samenwerking.

Handel

In 2021 is met de herziening van het Europese handelsbeleid een belangrijke basis gelegd voor het Europese handelsbeleid van de komende jaren. Nederland heeft actief bijgedragen aan de herziening en verwelkomt onder andere de toegenomen aandacht voor duurzaamheid in het handelsbeleid. In 2022 blijft Nederland inzetten op een actief Europees handelsbeleid, dat bijdraagt aan de versterking van een multilateraal, op regels gebaseerd, duurzaam wereldhandelsstelsel. Hervorming van de Wereldhandelsorganisatie (WTO) blijft in dit kader essentieel. Het kabinet acht het van belang dat de voordelen van het open handelssysteem behouden worden, waarbij het tegelijkertijd nodig is om het gelijke speelveld voor Europese bedrijven te beschermen. In dat kader hoopt het kabinet op spoedige inwerkingtreding van het internationaal aanbestedingsinstrument (IPI), en verwelkomt het kabinet het voorstel van de Europese Commissie om de versturende werking van buitenlandse subsidies op de interne markt tegen te gaan (RFS).

Ook handels- en investeringsverdragen zijn een belangrijk instrument in het handelsbeleid. Het kabinet bepleit in dit verband dat de EU haar marktmacht ten volle inzet om in handels- en investeringsverdragen tot hoge standaarden te komen op het gebied van eerlijke productie, mensenrechten, voedselveiligheid, duurzame groei en klimaat. In de zomer van 2022 zal de Commissie naar verwachting de uitkomst publiceren van de evaluatie van de EU aanpak voor afspraken over handel en duurzame ontwikkeling in handelsakkoorden. Nederland heeft actief aan deze evaluatie bijgedragen en zal in aanloop naar de publicatie blijven inzetten op een ambitieuze uitkomst.

Voortbouwend op digitalisering als een van de speerpunten van de EU Trade Policy Review zet Nederland zich in EU verband in voor internationale samenwerking in het digitale tijdperk en voor het creëren van moderne afspraken over verschillende aspecten van digitale handel. Samenwerking is cruciaal, zoals bijvoorbeeld met de VS in de *EU-US Trade and Technology Council*. Ook afspraken over digitale handel met andere handelspartners zijn van belang. Daarnaast zet Nederland zich in de EU in om heldere afspraken te maken in de *Joint Statement Initiative (JSI) on e-commerce*, waarin 86 WTO leden (waaronder de EU, de VS en China) onderhandelen over het creëren van regels over e-commerce.

Op het gebied van Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (IMVO) verwelkomt het kabinet het wetgevingsvoorstel van de Commissie. Het kabinet zal blijven aandringen op effectiviteit en uitvoerbaarheid. Hierbij hecht het kabinet waarde aan conformiteit met internationale IMVO standaarden, waar bedrijven nu al hun inzet op baseren. Ook moet het voorstel duidelijkheid aan bedrijven bieden en een gelijk speelveld voor ondernemingen bevorderen. Mede daarom is coherentie met andere EU-maatregelen, zoals de nauw verwante Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD) van belang. Daarom wil het kabinet op Europees niveau inzetten op een reikwijdte die aansluit bij de reikwijdte van de CSRD.

²⁰ PESCO staat voor "permanente gestructureerde samenwerking op het gebied van defensie en veiligheid"

²¹ Kamerstuk 21501-28 nr. 220.

²² Kamerstuk 21501-28 nr. 228.

Relaties met derde landen

Nederlandse burgers geven in de burgerconsultaties in het kader van de Conferentie aan waarde te hechten aan samenwerking met landen buiten Europa. Nederland zet zich binnen de EU in voor intensievere samenwerking met en ondersteuning van landen op de Westelijke Balkan, conform het coalitieakkoord. Uitgangspunt is het behoud van stabiliteit in de regio en ondersteuning van de hervormingsagenda in het kader van het EU-toetredingsproces. Als gevolg van de oorlog in Oekraïne acht het kabinet het ook noodzakelijk dat de samenwerking met de geassocieerde landen binnen het Oostelijk Partnerschap worden geïntensiveerd. Het kabinet zet daarbij in op grotere betrokkenheid bij Europese initiatieven die gericht zijn op regionale samenwerking en verzoening, zoals het door Duitsland en Frankrijk geïnitieerde Berlijnproces.

Voor wat betreft EU-uitbreiding, blijft Nederland strikt, fair en betrokken. Het belang van een goed functionerende rechtsstaat is daarbij essentieel voor de welvaart en stabiliteit in de regio op lange termijn, waardoor uitbreiding de EU uiteindelijk zal kunnen versterken. Op voorstel van het Franse voorzitterschap werd op 7 maart jl. door middel van een schriftelijke procedure door de Raad besloten de EU-lidmaatschapsaanvraag van Oekraïne, en de op 3 maart jl. ontvangen aanvragen van Georgië en Moldavië, door te sturen naar de Commissie met het verzoek om een opinie. Het kabinet heeft benadrukt dat de focus moet liggen op het bieden van concrete steun aan Oekraïne, Georgië en Moldavië en het vergroten van de weerbaarheid van deze landen. Hier bestaan binnen de bestaande associatie- en vrijhandelsakkoorden ruime mogelijkheden voor.

Het speciaal verslag van de Europese Rekenkamer (ERK) dat verscheen op 10 januari 2022 is relevant voor de inzet op EU-uitbreiding. Hieruit blijkt dat het optreden van de EU in (potentiële) kandidaat-lidstaten in de afgelopen jaren heeft bijgedragen aan hervormingen op technische gebieden — zoals de efficiëntie van de rechterlijke macht en de ontwikkeling van relevante wetgeving. Echter, door onvoldoende politieke wil bij de ontvangende (potentiële) kandidaat-lidstaten heeft de steun slechts een beperkt effect gehad op de bevordering van fundamentele hervormingen van de rechtsstaat in de regio. Het kabinet vindt de bevindingen van de ERK zorgwekkend. De aanbevelingen van de ERK sterken het kabinet om de reeds bestaande Nederlandse inzet voort te zetten, namelijk om het belang van het versterken van de rechtsstaat te onderstrepen en om een grote rol te houden voor het principe van conditionaliteit.

In de relatie met Afrikaanse landen is 2022 een belangrijk jaar. In februari 2022 vond de zesde EU-Afrikaanse Unie top plaats.²³ De leiders kondigden een investeringspakket Afrika-Europa van ongeveer EUR 150 miljard aan, ter ondersteuning van publieke en private investeringen in onder meer de groene transitie en duurzame groei op het Afrikaanse continent. Het kabinet hecht daarbij specifiek aan investeringen in onderwijs en werk voor jongeren, mede in het licht van de jonge demografische realiteit in Afrika. Het kabinet acht tevens goede opvolging van de uitkomsten van de top belangrijk, met blijvende samenwerking op grensoverschrijdende thema's als klimaatverandering en migratie. Andere actoren zoals China en Rusland spelen een steeds actievere rol in onder meer Afrikaanse landen. De EU is zich bewust van deze context en kijkt in toenemende mate naar de consequenties voor het eigen handelen, zoals onder meer blijkt uit de Commissiemededeling over de Global Gateway. Wat het kabinet betreft is het van belang dat de EU in partnerschappen met derde landen voortbouwt op haar eigen onderscheidende waarden en expertise. Hierbij kan gedacht worden aan kernprincipes zoals *leave no one behind*, lokaal eigenaarschap en schuldhoudbaarheid.

Tevens heeft de oorlog in Oekraïne impact op de regio en derde landen, waaronder in (Noord-) Afrika. Zo zal de oorlog leiden tot hogere voedselprijzen waarmee voedselzekerheid in het geding kan komen, ook in humanitaire operaties. Het kabinet waardeert de Europese inzet op het terrein van mondiale voedselzekerheid en de betaalbaarheid van levensmiddelen. In nauw overleg met internationale partners steunt de EU Oekraïne en de meest kwetsbare en zwaarst getroffen derde landen, waaronder via humanitaire hulp en versterking van voedselsystemen.

²³ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2022/04/04/kamerbrief-inzake-verslag-zesde-eu-au-top>

Het voedselsysteem van de EU is robuust en voedselzekerheid is in de EU niet in het geding. Deze en andere internationale ontwikkelingen onderstrepen het belang van het mitigeren van de risico's van strategische afhankelijkheden. Verduurzaming en de doelen van de Green Deal blijven van belang zoals de Commissie weergeeft in haar mededeling over voedselzekerheid van maart 2022.²⁴ Het kabinet steunt deze lijn en hecht eraan om de ingezette transitie door te zetten en waar nodig te versnellen.

Brexit

Het jaar 2021 vormde de start van de nieuwe relatie tussen de EU en haar voormalig lidstaat - het VK. Deze samenwerking berust op twee akkoorden: het Terugtrekkingsakkoord en de Handels en Samenwerkingsovereenkomst. Het kabinet betreurt dat met het vertrek van het VK het gewicht van de EU in de wereld is afgenomen en Nederland binnen de EU een gelijkgezinde partner is verloren. Echter tonen recente ontwikkelingen in Oekraïne dat ook na de Brexit de EU en het VK gezamenlijk op kunnen trekken, zij het in minder intensieve mate dan toen het VK nog deel uitmaakte van de Unie.

Het kabinet kijkt positief terug op de uitkomst van de onderhandelingen met het VK, die ondanks uiteenlopende posities hebben geresulteerd in een ordelijke terugtrekking en een veelomvattend partnerschap. Het kabinet is van oordeel dat de belangen van Nederlandse burgers, bedrijven, instellingen en (mede-) overheden goed geborgd zijn in de huidige afspraken. In 2021 bestond de inzet van het kabinet uit het implementeren en monitoren van de gemaakte afspraken, het opvangen van de Brexitgerelateerde impact en het vormgeven van een post-Brexit bilaterale relatie met het VK. Deze inzet blijft in 2022 ongewijzigd. Het kabinet zet in op een positief partnerschap tussen de EU en het VK, mede gelet op de noodzaak om uitdagingen op het wereldtoneel gezamenlijk aan te gaan. Daarvoor dienen bestaande knelpunten in de EU-VK-relatie afdoende te worden geadresseerd. Behoud van EU-eenheid en het in letter en geest nakomen van de gemaakte afspraken blijven voor het kabinet leidende principes bij het verder vormgeven van deze relatie.

---

²⁴ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX:52022DC0133>

Bevordering van onze Europese levenswijze

De crisis in Oekraïne en de COVID-19 pandemie brengen de waarde van de bestaande Europese samenwerking op onder andere crisismanagement, migratie, interne veiligheid en gezondheidszorg voor het voetlicht. Het kabinet zet zich de komende periode dan ook in om te kunnen voorzien in een veilig, tijdelijk en ruimhartig verblijf voor inwoners die op de vlucht zijn voor de invasie van Rusland in Oekraïne. Daarnaast wil het kabinet zoals aangegeven in het coalitieakkoord de pandemische paraatheid vergroten en werken aan een herziening van het gezamenlijke Europese asielsysteem, om te komen tot een effectief en menswaardig asielbeleid. Bij dat laatste hoort het herstellen van het functioneren van het Dublinsysteem, verbetering van het terugkeerbeleid en een betere screening en registratie aan de EU-buitengrenzen. Ook zet het kabinet zich in voor het aanpakken van grensoverschrijdende criminaliteit, beter beeld krijgen van aanhangers van extreme groeperingen en het vergroten van de weerbaarheid tegen dreigingen van statelijke actoren. Voor wat betreft onderwijs zet het kabinet zich in voor het versterken van de onderwijskwaliteit, met aandacht voor basisvaardigheden en burgerschap, en het vergroten van kansengelijkheid.

Uit de burgerdialogen blijkt onder andere dat een ruime meerderheid van de geconsulteerde Nederlanders een rol voor de EU ziet bij het bestrijden van de coronacrisis en bij het uitwerken van een strategie om een soortgelijke crisis in de toekomst te voorkomen. Ook gaven burgers aan dat informatie-uitwisseling een belangrijk onderdeel van de veiligheidssamenwerking is. Ook vinden burgers dat de EU met migratie aan de slag moet en benadrukken zij het belang van studentenmobiliteit en bescherming van het cultureel erfgoed.

Gezondheidszorg

| 23 | De meerwaarde van de EU op het gebied van samenwerking en ondersteuning van de Europese volksgezondheid was eerder al evident en in ontwikkeling. De coronapandemie heeft ook afgelopen jaar weer duidelijk gemaakt dat meer gecoördineerd samenwerken binnen de EU op het gebied van grensoverschrijdende gezondheidsbedreigingen noodzakelijk is. Die samenwerking draagt bij aan de gezondheid van de Europese burger en faciliteert het vrij verkeer van personen binnen de EU zoveel mogelijk. De gezamenlijke ontwikkeling en aankoop van vaccins, alsmede het Europees Digitaal Covid Certificaat, zijn succesvolle voorbeelden. Daarnaast steunde het kabinet de EU Gezondheidsunie die is opgezet om Europa beter in staat te stellen bij grensoverschrijdende gezondheidsbedreigingen snel te reageren. Ook ondersteunt het kabinet de meerwaarde van Europese samenwerking op het vlak van volksgezondheid met betrekking tot de situatie in Oekraïne.

De versterkte Europese coördinatie en samenwerking op pandemische paraatheid is geen doel op zich; essentieel is dat deze meerwaarde heeft voor de gezondheid van de Europese burger. De Europese agentschappen (ECDC, EMA) zijn versterkt om voldoende tijdig en adequaat te kunnen monitoren, signaleren, adviseren en handelen, passend bij de verdeling van bevoegdheden tussen de Unie en de lidstaten. In 2021 werd met de oprichting van de *Health Emergency and Response Authority* (HERA) tevens een start gemaakt met de geïntegreerde inzet op onderzoek en ontwikkeling, productie, aankoop en eerlijke verdeling van essentiële medische producten voor een meer weerbare EU. De HERA zal hierin intensief moeten samenwerken met lidstaten, private partijen en agentschappen als ECDC en EMA.

Uit de burgerconsultaties blijkt dat een ruime meerderheid van de geconsulteerde Nederlanders een rol voor de EU ziet bij het bestrijden van de coronacrisis en bij het uitwerken van een strategie om een soortgelijke crisis in de toekomst te voorkomen. Samenwerking op het vlak van leveringszekerheid van geneesmiddelen wordt breed gesteund. Dit geldt ook voor het terrein van voedsel etikettering. Tegelijkertijd geldt in den brede dat — anders dan in andere EU-landen — Nederlanders vaker een voorkeur hebben voor een aanpak op volksgezondheid waarin de nationale regering een grote rol speelt. Minst gesteund wordt Europese samenwerking die raakvlakken heeft met leefstijl zoals alcohol- en tabakspreventie en sport. Op hoofdlijnen sluiten de resultaten van de burgerconsultaties aan bij het coalitieakkoord en de huidige Nederlandse inzet op deze thema's. Dit vertaalt zich concreet in de inzet van het kabinet om pandemische paraatheid te vergroten en de steun voor de EU Gezondheidsunie. Het kabinet is daarnaast nationaal en in EU-verband al jaren actief op de onderwerpen als leveringszekerheid van medische producten, toegankelijkheid, betaalbaarheid, prijstransparantie en innovatie van geneesmiddelen. Het kabinet hecht aan samenwerking op het gebied van preventie en ziet daarom — in contrast met de burgerconsultaties — meerwaarde in Europese samenwerking.

Het komende jaar zal het kabinet zich zoals aangegeven in het coalitieakkoord actief blijven inzetten om de pandemische paraatheid te vergroten en de Europese samenwerking daarbij te benutten, onder andere door: het versterken van de leveringszekerheid van medische producten, het borgen van publieke belangen en instellen van zorgreserves en het versterken van de rol van de EU bij verbetering van mondiale gezondheidszorg. Daarnaast betekent dat een versterking van de publieke gezondheidszorg. Parallel zet het kabinet in op open strategische autonomie van de EU, de continuering van het topsectorenbeleid, waaronder de topsector Life Science & Health (LSH), het stimuleren van de innovatiekracht en slimme industriepolitiek. Het kabinet zal hierbij de aandacht blijven vestigen op het belang van de “one-health” benadering en deze aanpak ook concreet in de praktijk brengen, bijvoorbeeld in de aanpak van de dreiging van antimicrobiële resistentie (AMR) en zoönosen. Daarbij is overkoepelend aandacht voor “health in all policies” van belang, ook wanneer het gaat om het terugdringen van gezondheidsverschillen tussen burgers.

De Conferentie daagt ons uit om na te denken hoe we op het terrein van de publieke gezondheid verder gecoördineerd kunnen samenwerken, in het belang van de gezondheid van de Europese burger. Het kabinet wil die discussie zoveel mogelijk laten leiden door: enerzijds gedegen evaluaties van de geleerde lessen op het terrein van COVID-19 en de input vanuit burgerconsultaties, en anderzijds door vooruit te kijken naar mogelijke andere (grensoverschrijdende) gezondheidsbedreigingen en gezondheidsverbeteringen en de voorbereiding daarop. Dit geeft vervolgens richting en invulling aan mogelijke verdergaande samenwerking binnen de Unie, maar ook internationaal zoals door participatie in *Team Europe Initiatives* (TEI) en in de versterking van samenwerking met de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO).

Crisismanagement

De COVID-19-crisis heeft het belang van verdere versterking en verbetering van de samenwerking in EU-verband in het geval van een grens- en sector-overstijgende crisis onderstreept. Het kabinet wil op basis van de lessen uit de COVID-19-crisis de Europese crisisrespons in Raadsverband verbeteren. Het Raadsinstrument ‘geïntegreerde regeling politieke crisisrespons’ (IPCR) zou volgens het kabinet een meer strategisch en agenda-zettend forum moeten zijn. Dat forum zou moeten bezien hoe betere en effectievere sector-overstijgende coördinatie tussen lidstaten voorafgaand aan en in tijden van crisis tot stand kan komen met inachtneming van bestaande bevoegdheden en verantwoordelijkheden.

Veiligheid

Het kabinet acht nauwe internationale samenwerking van groot belang voor een veilige samenleving. Dit geldt des te meer na de invasie van Rusland in Oekraïne die naar verwachting gevolgen zal hebben op diverse criminele fenomenen zoals georganiseerde ondermijnende criminaliteit, mensenhandel en cybercrime. In EU verband wordt daarbij ingezet op een gecoördineerde aanpak via de activering van het EU EMPACT-instrument. Dit instrument ziet toe op het continu en trendmatig monitoren van ontwikkelingen op deze gebieden en het treffen van maatregelen. Het kabinet ziet in de activering van EMPACT een noodzakelijke en passende stap om met alle relevante partijen informatie gestuurd en operationeel gericht de criminele effecten van de crisis omvattend aan te pakken.

Uit de burgerconsultaties komt naar voren dat ook een overgrote meerderheid van de geconsulteerde Nederlanders veiligheid een belangrijk thema vindt voor de EU. Evenals deze geconsulteerde burgers is het kabinet van mening dat vooral samenwerking bij zware en grensoverschrijdende criminaliteit wenselijk is. Dit geldt in het bijzonder bij de aanpak van grensoverschrijdende dreigingen zoals georganiseerde ondermijnende criminaliteit, digitale dreigingen en terrorisme, tevens prioriteiten in het coalitieakkoord.

De inzet van het kabinet op georganiseerde ondermijnende criminaliteit richt zich in Europees verband vooral op een gedegen gezamenlijke informatie positie voor effectieve interventies ten bate van de weerbaarheid van logistieke knooppunten en processen tegen crimineel misbruik, de aanpak van criminele geldstromen en het afpakken van crimineel vermogen, de samenwerking met bron- en transitlanden van drugs gerelateerde criminaliteit buiten de EU, en voor de effectieve rechtshandhaving in het digitale domein. De belangrijkste terroristische geweldsdreiging is nog altijd afkomstig vanuit de jihadistische beweging. Het kabinet zet de aanpak hierop voort. Daarnaast is ook een terroristische aanslag vanuit rechts extremistische hoek voorstelbaar, vooral gebaseerd op de betrokkenheid van jonge Nederlandse mannen bij internationale, online netwerken. Het kabinet investeert daarom eveneens op het verder in beeld krijgen van aanhangers van online rechtsextremistische en -terroristische netwerken. Naast de aanpak van terrorisme wordt ook ingezet op de aanpak van ongewenste financiering die de democratische waarden van de Unie ondermijnt. Met het oog op cybercriminaliteit en (mogelijke) dreigingen door activiteiten van statelijke actoren wordt ook in EU verband samengewerkt om

de gezamenlijke weerbaarheid te vergroten.²⁵ Zo wordt er in Europees verband gewerkt aan de ontwikkeling van een hybride toolbox, dit instrument kan worden ingezet tegen dreigingen door statelijke actoren en is ook een instrument dat de weerbaarheid van de Unie tegen dergelijke dreigingen moet versterken.

De geconsulteerde burgers gaven ook aan dat informatie-uitwisseling een belangrijk onderdeel van de veiligheidssamenwerking is. Er lopen verschillende trajecten om dit verder te stroomlijnen en versterken. Zo zijn eind 2021 voorstellen verschenen voor een richtlijn over informatie-uitwisseling tussen rechtshandhavingsautoriteiten en voor een verordening voor het moderniseren van de Prüm-besluiten.²⁶ De Commissie zal in 2022 naar verwachting tevens voorstellen uitbrengen voor verbetering van veilige en wederkerige informatie-uitwisseling met derde landen en op het gebied van passagiersinformatie.²⁷ Het kabinet staat hier positief tegenover, in het bijzonder waar het gaat om optimaliseren van het delen van bestaande beschikbare informatie en investeren in bestaande structuren. In alle gevallen van nieuwe of gewijzigde vormen van informatie-uitwisseling kijkt het kabinet kritisch naar de gevolgen hiervan en de aanwezigheid van voldoende waarborgen. Ook de voorstellen uit het *Digital Justice* pakket (zie het hoofdstuk 'Een Europa dat klaar is voor het digitale tijdperk') dragen bij aan effectievere samenwerking.

De EU-agentschappen en organisaties zoals Europol en Eurojust spelen een belangrijke rol bij de ondersteuning van rechtshandhavingsautoriteiten van de lidstaten in het kader van veiligheid. Het mandaat van Europol wordt herzien om haar nog beter in positie te brengen om deze rol te vervullen.²⁸ Ook het voorstel van de Commissie voor aanpassing van de Eurojust-verordening met het oog op de versterking van de rol en informatiepositie van dit agentschap bij de bestrijding van terrorisme is hierbij van belang.²⁹

Migratie

De Russische invasie in Oekraïne heeft er de afgelopen maanden toe geleid dat miljoenen Oekraïense ontheemden naar Europa vluchtten. De EU reageerde spoedig door de tijdelijke beschermingsrichtlijn te activeren: een richtlijn die specifiek bedoeld is om onmiddellijk bescherming te bieden aan personen die dat nodig hebben en om te voorkomen dat de asielstelsels van de lidstaten worden overstelpt. Ook in Nederland worden Oekraïners op allerlei plaatsen in het land opgevangen. Het kabinet acht het van groot belang dat mensen die Oekraïne ontvluchten naar aanleiding van de Russische invasie een veilige haven vinden. De EU en haar lidstaten dienen eendrachtig en solidair te reageren op de gevolgen van de Russische agressie en daarbij de landen die grenzen aan Oekraïne te ondersteunen.

De huidige situatie maakt de vraag hoe we als EU verder bouwen aan een toekomstbestendig, effectief en humaan asielsysteem des te belangrijker. Want naast Oekraïense ontheemden die in Nederland bescherming zoeken, is ook de instroom van asielzoekers uit andere landen weer toegenomen. Nadat COVID-19 de afgelopen jaren leidde tot een daling van asielaanvragen in Nederland is dat beeld inmiddels gekeerd. Het aantal asielaanvragen is terug op het niveau van voor de coronapandemie. De meeste aanvragen komen van migranten die binnen de EU irregulier doorreizen naar Nederland. Dit is des te prangender omdat het Dublin systeem hapert. Uit de burgerconsultaties blijkt dat 65% van de geconsulteerde Nederlanders vindt dat de EU met migratie aan de slag moet. Ondervraagden vinden ook dat iedereen die recht heeft op bescherming hier ook aanspraak op moet kunnen maken, terwijl zij die dit recht niet blijken te hebben moeten terugkeren. In lijn met deze bevinding spant Nederland zich dan ook in om te kunnen voorzien in een veilig, tijdelijk en ruimhartig verblijf voor inwoners die op de vlucht zijn voor de invasie van Rusland in Oekraïne. Eerder is tevens een enorme inspanning geleverd in de evacuatie en opvang van verschillende groepen uit Afghanistan nadat de Taliban de macht overnam in Afghanistan.

In 2022 wordt ingezet op voortgang op het Migratiepact. Het kabinet stelt zich constructief op om tot oplossingen te komen en steunt de inzet van het Franse voorzitterschap om met een stap-voor-stapbenadering voort-

²⁵ Zie ook passage over het tegengaan van desinformatie in het hoofdstuk 'Een nieuwe impuls voor de Europese democratie'.

²⁶ Kamerstuk 22 112 Nr. 3274.

²⁷ Herziening van de richtlijn voor *Advanced Passengers Information* (API) met als doel versterkte datakwaliteit, API-gegevens systematisch aan Europol-informatie toetsen, evenals verbreding van de reikwijdte naar intra-Schengen vervoersbewegingen, en daarnaast een herziening van de derdelandenstrategie t.a.v. de uitwisseling van PNR-data.

²⁸ Kamerstuk 32 317 Nr. 751.

²⁹ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/regelingen/2021/12/01/fiche-2-aanpassing-eurojustverordening-en-raadsbesluit-digitale-informatie-uitwisseling-in-terrorismezaken>

gang te boeken. Prioriteiten voor het kabinet zijn betere screening en registratie aan de EU-buitengrenzen, het herstellen van het functioneren van het Dublinsysteem, en verbetering van het terugkeerbeleid. Op termijn is tevens een verplichte grensprocedure van belang. Daarnaast is het kabinet van mening dat lidstaten in crisissituaties, bij aanhoudende disproportionele instroom, moeten kunnen rekenen op een solidariteitsmechanisme dat een eerlijke verdeling van solidariteit en verantwoordelijkheid tussen lidstaten garandeert, daaronder begrepen herplaatsing. Sterke buitengrenzen versterken ook ons Schengengebied. 70% procent van de ondervraagde Nederlanders ondersteunt het versterken van de buitengrenzen.

In de tweede helft van 2021 nam de druk op de EU-buitengrenzen significant toe, o.a. vanwege de instrumentalisering van migranten door Belarus. De succesvolle samenwerking met landen van herkomst en transit die volgde om irreguliere migratie en mensensmokkel tegen te gaan, liet het belang zien van een EU-gecoördineerde aanpak richting derde landen. Het kabinet steunt het Franse voorzitterschap in de inzet om de EU-partnerschappen met derde landen verder te operationaliseren. Het kabinet zet daarbij ook in op de mogelijkheden van handel, hulp, steun bij opvang, tijdelijke legale en circulaire arbeidsmigratie en het visuminstrument om migratiesamenwerking te verbeteren. Daarnaast blijft inzet van voldoende financiering op het gebied van migratie en ontheemding van belang om noden te adresseren en samenwerking met partnerlanden te versterken. Ook 67% van de ondervraagde Nederlanders vindt dat de EU meer hulp moet bieden aan onveilige gebieden om vluchtelingenstromen tegen te gaan.

Onderwijs en jeugd

Het huidige kabinet zet zich in voor het versterken van de onderwijskwaliteit, met aandacht voor basisvaardigheden en burgerschap, en het vergroten van kanselijkheid. In de burgerconsultaties hebben veel Nederlanders het belang van studentenmobiliteit in Europa en van ondersteuning door het Erasmus+ programma benadrukt, met aandacht voor de effectiviteit hiervan en voor het risico van verlies van talent in sommige landen.

Het kabinet is verheugd over deze steun van burgers voor leermobiliteit en ziet ook aandachts- en verbeterpunten. Zo heeft het kabinet in de afgelopen jaren herhaaldelijk in EU-verband aandacht gevraagd voor de noodzaak van gebalanceerde mobiliteit. Dit kabinet beoogt ook om de vrije en veilige uitwisseling van ideeën te stimuleren en de academische vrijheid te borgen. Bij internationale samenwerking moeten 'open science' en 'open education' de norm zijn, mits de nationale veiligheid hierbij niet in het geding komt.

In 2021 zijn de volgende onderwerpen behandeld, mede in het kader van de Europese Onderwijsruimte 2025: een nieuw samenwerkingskader voor onderwijs en training 2021-2030, kanselijkheid en de toegang tot hoogwaardig onderwijs, en afspraken over afstandsonderwijs en *blended* leren, universiteiten, digitalisering en AI in het onderwijs en het volwassenenonderwijs.

In 2022 komt daarnaast aan bod: de Europese strategie voor universiteiten en Raadsaanbeveling hoger onderwijs, mobiliteit van leraren, kwaliteitsinvesteringen in het onderwijs, en het stimuleren in de EU van *microcredentials* en individuele leerrekeningen. In de Raad van 5 april 2022 is tegen de achtergrond van de COVID-19 pandemie en de Oekraïne crisis gesproken over crisisbestendigheid van het onderwijs(-beleid). In 2022/2023 zullen verder Commissie voorstellen op de agenda staan voor Raadsaanbevelingen over leren voor ecologische duurzaamheid, over digitaal onderwijs en digitale vaardigheden en over "Pathways to School Success" om kanselijkheid in de EU te versterken, met aandacht voor basisvaardigheden, sociale veiligheid en voortijdig schoolverlaten. Tenslotte heeft de EU 2022 uitgeroepen tot het *Europees Jaar van de Jeugd*. In dit jaar zal dus bijzondere aandacht worden gericht op jongeren waarbij de focus vooral ligt op uitdagingen als duurzaamheid, digitalisering en inclusie.

Gendergelijkheid, seksuele en reproductieve gezondheid en rechten (SRGR) en gelijke rechten voor LHBTI-personen

Het kabinet maakt zich zorgen over de regressieve druk op gendergelijkheid, SRGR en rechten van LHBTI-personen, zowel binnen als buiten de EU. Daarom voert het kabinet een actief emancipatie- en antidiscriminatiebeleid en staat het pal voor de bescherming en de bevordering van de Europese waarden op het gebied van gendergelijkheid, SRGR en rechten van LHBTI-personen. Nederland zet zich er, met gelijkgezinde landen voor in om deze waarden als EU actief internationaal uit te dagen en afspraken hierover bij de Verenigde Naties te beschermen en te bevorderen. Het kabinet zal de Commissie blijven oproepen om bij het vormgeven van de voorstellen haar ambities op het vlak van *gender-mainstreaming*, zoals uiteengezet in de gendergelijkheidsstrategie³⁰, toe te passen. Het kabinet dringt bij beoordeling van de nationale plannen in het kader van de *Recovery and Resilience Facility (RRF)* aan op aandacht voor in hoeverre maatregelen bijdragen aan gendergelijkheid en gelijke kansen voor iedereen.

³⁰ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2020/04/14/gendergelijkheidsstrategie-2020-2025>

In maart is in de Raad overeenstemming bereikt over het richtlijnvoorstel *Women on Company Boards*. Het huidige kabinet heeft mede gezien bovenstaande inzet op een actief emancipatie- en antidiscriminatiebeleid met de Raadspositie ingestemd. Het kabinet hecht waarde aan meer diverse teams, want bewezen is dat deze beter presteren.³¹ De trilogie over het voorstel zijn inmiddels gestart.

Het kabinet heeft zich in de afgelopen jaren ook ingezet voor een volwaardige Europese strategie voor LHBTIQ-gelijkheid. In 2020 heeft het de Europese strategie voor gelijkheid van lhbtqi'ers 2020–2025 dan ook verwelkomd. Het kabinet hanteert een proactieve inzet op het gebied van rechten voor LHBTI-personen, gendergelijkheid en SRGR in de EU en haar lidstaten³². Het kabinet ondersteunt daarnaast de rol van de Europese Commissie als hoeder van gelijke rechten op dit vlak evenals een ambitieuze uitvoering van de Europese strategie voor gelijkheid van lhbtqi'ers 2020–2025.

Racisme, discriminatie en bescherming van kwetsbaren

De lidstaten wordt gevraagd nationale actieplannen te ontwikkelen ter bestrijding van racisme en antisemitisme, voor zover ze deze nog niet hebben, en onder meer aangemoedigd om bewustwording te creëren in de samenleving over de bestrijding van alle vormen van racisme en antisemitisme. In Nederland is ook voorzien in een brede aanpak van discriminatie, racisme en antisemitisme en zijn coördinatoren op deze terreinen aangesteld. Daarnaast is, conform de Nederlandse inzet, in de Raadsconclusies over racisme en antisemitisme³³ ruimte geboden voor de lidstaten in de vormgeving van de precieze nationale maatregelen gelet op het beginsel van subsidiariteit.

Het kabinet steunt het voorstel van de Commissie tot uitbreiding van de lijst van criminaliteitsvormen van artikel 83, eerste lid, VWEU met haatzaaiende uitlatingen en haatmisdrijven. Het gaat om ernstige misdrijven met schadelijke gevolgen voor het individu en de samenleving als geheel die de fundamenten van de EU kunnen ondermijnen. In toenemende mate kennen haatzaaiende uitingen en haatmisdrijven grensoverschrijdende effecten, zowel online als offline. Aanpak daarvan op EU-niveau is dan ook wenselijk. Wel zal het kabinet ervoor waken dat vervolgwetgeving voor Nederland geen nadelige gevolgen heeft, onder andere, voor het alhier geldende recht op vrijheid van meningsuiting en voor andere grondrechten. Tegelijkertijd deelt het kabinet ook de stellingname van de Commissie dat haatzaaiende uitlatingen en haatmisdrijven door hun bedreigende karakter ook zelf negatieve gevolgen kunnen hebben voor de vrijheid van meningsuiting.

Cultuur en media

Het huidige kabinet benadrukt dat cultuur van wezenlijk belang is voor onze samenleving en een investering in onze maatschappij, maar ook dat cultuur kwetsbaar is gebleken tijdens de pandemie. Uit de burgerconsultaties blijkt dat 58% van de geconsulteerde Nederlanders vindt dat de EU cultureel erfgoed in Europa beter moet beschermen, maar dat cultuur vooral een verantwoordelijkheid is van landen zelf. Dat komt overeen met de visie van het kabinet dat op EU niveau vooral samenwerking en het uitwisselen van ervaringen op het gebied van cultuur en media bevorderd moeten worden.

In 2021 werd door cultuur- en mediaministers regelmatig stilgestaan bij het herstel van de culturele en creatieve sector na de COVID-19-pandemie. De Raad sprak over financiering van erfgoed en stelde Raadsconclusies vast over het herstel, veerkracht en duurzaamheid van de culturele en creatieve sectoren. De Raad nam ook conclusies aan over cultuur, architectuur en de gebouwde omgeving als kernelementen van het Nieuwe Europees Bauhaus-initiatief en over de beschikbaarheid en het concurrentievermogen van Europese en audiovisuele media-inhoud³⁴. In de Raad van 4 april 2022 zijn zowel Raadsconclusies aangenomen over het versterken van interculturele samenwerking en over een Europese strategie voor het ecosysteem van de culturele en creatieve sector. Ook is gesproken over de maatregelen ter bescherming van de culturele sector en de actoren die zijn getroffen door de situatie in Oekraïne. Tevens zal er in 2022 aandacht zijn voor mediapluralisme en EU-wetgeving inzake mediavrijheid (*Media Freedom Act*)³⁵. Ook komt er een nieuw werkplan voor Cultuur.

³¹ https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2022Z02652&did=2022D05566

³² https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2021Z22544&did=2021D47825

³³ <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-6406-2022-REV-1/en/pdf>

³⁴ [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021XG1213\(02\)&from=ES](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021XG1213(02)&from=ES)

³⁵ Zie verder onder 'Europees Democratie Actieplan' over tegengaan van desinformatie en het tegelijkertijd bewaken van persvrijheid en vrijheid van meningsuiting.

Een nieuwe impuls voor de Europese democratie

Het kabinet spant zich in voor een sterke en slagvaardige Unie. Een van de uitgangspunten voor een sterke en slagvaardige Unie is een effectief functionerende Unie waarbinnen de democratische rechtsstaat wordt gerespecteerd. De Unie is een waardengemeenschap waarbinnen respect voor democratie, fundamentele rechten en de rechtsstaat cruciaal zijn. Het kabinet blijft zich inzetten op het beschermen van gedeelde waarden en de democratische rechtsstaat. Voor wat betreft het versterken van democratische legitimiteit acht het kabinet het van belang de burger dichter bij de Unie te brengen en het draagvlak voor besluiten te vergroten.

De EU dichterbij de burger brengen en de democratische legitimiteit versterken is een sterk gevoelde behoefte in de samenleving. Uit de burgerdialogen *Kijk op Europa* volgt de duidelijke boodschap dat mensen enerzijds zelf afstand voelen tot de EU, bijvoorbeeld doordat de besluitvorming als complex wordt ervaren, of informatie slecht vindbaar is. Anderzijds bestaat de indruk dat de EU onvoldoende haar wortels heeft in de (Nederlandse) samenleving om goed te weten wat er speelt. Ook voelen burgers zich onvoldoende betrokken bij EU besluitvorming.

Rechtsstaat

In de *Kijk op Europa* uitkomsten stelt het overgrote merendeel van de geconsulteerde Nederlanders dat de EU de rechtsstaat en onze fundamentele vrijheden en grondrechten moet beschermen. Het kabinet onderschrijft dit. De rechtsorde van de Unie staat onder druk. Met name Polen en Hongarije ondermijnen op structurele wijze de fundamenten van de Europese samenwerking. De uniforme toepassing en naleving van het EU-recht, zo essentieel voor de Europese samenwerking, is geen vanzelfsprekendheid meer. Dit zet niet alleen de brede Europese samenwerking op het spel, maar heeft ook invloed op het externe optreden van de EU. In een volatiel wereld is het juist zo van belang dat we elkaar kunnen vertrouwen, dat we samen sterk staan en de normen en waarden van de Unie op een geloofwaardig manier uitdragen. Het kabinet zal zich samen met gelijkgezinde partners onvermoeibaar blijven inzetten voor het beschermen van de Europese rechtsstaat en het gesprek blijven aangaan met lidstaten waar we zorgelijke ontwikkelingen zien. Dit betekent ook dat het beschikbare Europese rechtsstaatinstrumentarium zo adequaat en volledig mogelijk moet worden ingezet. Een voorbeeld hiervan is de MFK-Rechtsstaatverordening; EU-lidstaten die de beginselen van de rechtsstaat niet respecteren, zouden niet tegelijkertijd moeten kunnen profiteren van grote sommen EU-geld. Als hoedster van de verdragen, speelt de Commissie een belangrijke rol bij de toepassing van het rechtsstaatinstrumentarium. Het kabinet zal de Commissie hierin blijven ondersteunen en haar oproepen deze rol proactief en consequent te vervullen.

Transparantie

Ten tweede uitten burgers in de *Kijk op Europa* uitkomsten de wens voor een transparantere EU met vindbare informatie en een besluitvaardige EU. Deze oproep van burgers bevat elementen die terugkomen in de beleidsinzet van het kabinet. In het coalitieakkoord staat dat het kabinet zich inspant om besluitvorming in de EU transparanter te maken voor burgers en nationale parlementen en heeft daartoe een Europawet aangekondigd. Nederland zet zich sinds lange tijd samen met een aantal gelijkgezinde lidstaten in voor meer transparantie. In 2019 presenteerde Nederland samen met negen andere lidstaten het non-paper *'increasing transparency and accountability of the EU'* met daarin concrete suggesties ter modernisering van transparantie in de Raad en het EU-besluitvormingsproces. Deze inzet heeft een aantal concrete resultaten opgeleverd, waaronder vergrote transparantie van trilogen. In september 2021 heeft Nederland samen met Duitsland en Denemarken een *transparency pledge* gelanceerd en in maart 2022 een online evenement als opvolging van de *pledge* georganiseerd. De *pledge* is door alle lidstaten, de bij de Conferentie over de toekomst van Europa betrokken Commissarissen, de EU Ombudsman en 50 Europarlementariërs ondertekend. De aanbevelingen die voortvloeien uit de Conferentie over de toekomst van Europa kunnen de beleidsagenda op dit terrein verder voeden. Daarnaast blijft het kabinet zich inzetten voor de punten die nog niet gerealiseerd zijn uit het non-paper van 2019: herziening van de transparantieverordening; herziening van de interne Limité-richtsnoeren van de Raad zodat minder Raadsdocumenten de Limité-markering krijgen en de Limité-markering van documenten tijdig wordt opgeheven; en toezien op snelle totstandkoming en ingebruikname van de inter-institutionele wetgevingsdatabase (One-stop IT-shop).

Betrokkenheid burgers bij besluitvorming

Ten derde roepen de *Kijk op Europa* uitkomsten op tot meer betrokkenheid van burgers bij besluitvorming. Deze oproep sluit aan bij het voornemen van het kabinet om de democratische legitimiteit van de EU te vergroten. In het coalitieakkoord wordt in dit kader onder anderen het systeem van spitzenkandidatenlijsten bij de Europese verkiezingen genoemd. Het kabinet onderzoekt verbeteringen van dit systeem en zal zijn analyse hierover meenemen in de beoordeling van het voorstel van het Europees Parlement voor de herziening van de Kieswet, wat voor de zomer 2022 wordt verwacht.

Ook andere vormen van betrokkenheid van burgers worden onderzocht. De burgerdialogen in de Conferentie over de toekomst van Europa leren ons dat mensen de mogelijkheid om hun mening te geven waarderen en verwelkomen. Deze exercitie van directe burgerparticipatie is, zowel op Europees als nationaal niveau, een positieve ervaring om vervolg aan te geven. Het kabinet onderschrijft het belang hiervan. Immers, om het draagvlak voor de EU en besluitvorming te verstevigen zal de gepercipieerde afstand tussen burgers en het bestuur moeten worden gedicht. Zowel op Europees als nationaal niveau vraagt dat om meer betrokkenheid bij, duidelijke communicatie en openheid over EU-beleid en -besluitvorming. Binnenkort volgt er een kabinetsbrief aan het parlement als antwoord op de Motie Koole (Kamerstukken I, 35403, G), waarin het kabinet aangeeft hoe het na de Conferentie burgers wil informeren en betrekken bij Europese besluitvorming.

Voor het kabinet is het versterken van democratische legitimiteit van de EU daarbij een belangrijk uitgangspunt. In het coalitieakkoord is daarom onder meer opgenomen dat het Europees Parlement een individuele commissaris kan doen aftreden. Daarnaast onderzoekt het kabinet onder andere de mogelijkheid om het systeem van spitzenkandidaten bij Europese verkiezingen te verbeteren. Verwachting is dat het Europees Parlement in de loop van het voorjaar een voorstel zal doen voor de herziening van de Europese Kieswet. De positie van het kabinet op terrein van 'Spitzenkandidaten' en transnationale kieslijsten zal in het BNC-fiche worden gereflecteerd.

| 29 |

Een ander element dat terugkomt in de *Kijk op Europa* uitkomsten is dat burgers vinden dat de EU ervoor moet zorgen dat regels worden nageleefd. Het kabinet deelt die mening, en zet daarom in op Betere Regelgeving, handhaving en implementatie van EU-wetgeving als essentiële onderdelen van de Nederlandse governance-agenda.³⁶ De EU is een op regels en afspraken gebaseerde samenwerking. Om ervoor te zorgen dat deze samenwerking optimaal is, is het cruciaal dat de onderliggende regelgeving van hoge kwaliteit is en dat de regels goed worden geïmplementeerd en gehandhaafd, hier blijft Nederland in de EU aandacht voor vragen.

Europees Democratie Actieplan

Middels het Europees Democratie Actieplan van december 2020 geeft de Commissie een impuls aan gezonde, weerbare en sterke democratieën in de EU. Democratieën staan onder druk door maatschappelijke ontwikkelingen zoals toenemende polarisatie, de gevoelde afstand tussen kiezers en volksvertegenwoordigers en het risico van informatiemaniplulatie en desinformatie in onze digitaliserende samenlevingen. Het tegengaan van desinformatie en het tegelijkertijd bewaken van persvrijheid en vrijheid van meningsuiting vereisen een Europese aanpak om onze samenlevingen te beschermen. Zo stelt de Europese Unie dat online platformen hun verantwoordelijkheid moeten nemen om de verspreiding van desinformatie aan te pakken. De Commissie publiceerde hiertoe richtsnoeren om de huidige Europese gedragscode tegen desinformatie te herzien.³⁷ Het kabinet steunt deze richtsnoeren. Daarnaast geeft de Commissie met het wetgevingspakket *versterking van democratie en integriteit van verkiezingen* een nieuwe impuls aan het verbeteren van de integriteit van verkiezingen. In het pakket is o.a. aandacht voor financiering van Europese politieke partijen en stichtingen, politieke reclame en mobiele EU-burgers. In algemene zin steunt het kabinet dit pakket.³⁸

Verdragswijzigingen

Het kabinet heeft de uitkomsten van de Nederlandse burgerdialogen overgebracht naar de Conferentie om de stem van de Nederlandse bevolking helder door te laten klinken in de uitkomsten van de Conferentie. Het kabinet zal zich er voor inspannen dat daar opvolging aan wordt gegeven. Daarbij staat het kabinet open voor verdragswijzigingen als dit in het Nederlands en het Europees belang is, zoals ook in het coalitieakkoord aangegeven. Het kabinet zal uw Kamer informeren na afronding van de Conferentie.

³⁶ In deze agenda is de Nederlandse inzet uiteen gezet op terrein van rechtsstatelijkheid, transparantie, betere regelgeving inclusief subsidiariteit en proportionaliteit, handhaving, implementatie en de rol van nationale parlementen in EU-wetgevingsproces.

³⁷ Kamerstukken II, 2020/21, 22112, nr. 3159

³⁸ Kamerstuk 22 112, nr. 3261, Kamerstuk 22 112, nr. 3263 en kamerstuk 36 013, nr. 2,